

UNIVERZITA JANA AMOSE KOMENSKÉHO PRAHA
BAKALÁŘSKÉ KOMBINOVANÉ STUDIUM
2014–2017

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Šárka Tomanová

**Diagnostika školní zralosti pomocí analýzy kresby se
zaměřením na deficity jemné motoriky**

Praha 2017
Vedoucí bakalářské práce:
PhDr. Lenka Petelíková

JAN AMOS KOMENSKY UNIVERSITY PRAGUE

BACHELOR PART-TIME STUDIES

2014–2017

BACHELOR THESIS

Šárka Tomanová

**School Maturity Diagnostics Using Drawing Analysis with
Focus on Deficits in Fine Motor Skills**

Prague 2017

The Bachelor Thesis Work Supervisor:

PhDr. Lenka Petelíková

Prohlášení

Prohlašuji, že předložená bakalářská práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracovala samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem při zpracování čerpala, v práci řádně cituji a jsou uvedeny v seznamu použitých zdrojů.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v univerzitní knihovně.

V Praze dne

.....
Šárka Tomanová

Poděkování

Děkuji PhDr. Lence Petelíkové za odborné vedení a cenné rady, které mi při zpracování práce poskytla.

Anotace

Teoretická část bakalářské práce se věnuje oblastem školní zralosti, které jsou sledovány před nástupem školní docházky. Popisuje vývoj dětské kresby a kresby lidské postavy, obsahové a formální provedení kresby. Objasňuje souvislost hrubé a jemné motoriky s grafomotorikou. Zaměřuje se na deficity v oblasti jemné motoriky a jejich nápravu. V praktické části jsou zpracovány případové studie šesti dětí. Pozornost je soustředěna zejména na položky v oblastech kresby a grafomotoriky. Další částí průzkumu jsou práce dětí, které jsou zaznamenány v několika časových úsecích. Následně je zpracován soubor nápravných opatření zaměřených na deficity jemné motoriky.

Klíčová slova

Dětská kresba, diagnostika, grafomotorika, hrubá a jemná motorika, lidská postava, školní zralost.

Annotation

The theoretical part of this bachelor thesis is devoted to the areas of school maturity, which are monitored before the beginning of school attendance. It describes the development of children's drawing and human figure drawing, content and formal rendition of the drawing. It clarifies the connection between gross and fine motor skills and graphomotor skills. It focuses on the deficits in fine motor skills and their correction. In the practical part case studies of six children were conducted. The focus is on the items of areas of drawing and graphomotor skills. Another part of the survey is made by children's drawings, which were recorded during several periods of time. Subsequently, a set of corrective measures focused on deficits in fine motor skills was composed.

Keywords

Diagnostics, graphomotor skills, gross and fine motor skills, human figure, children's drawing, school maturity.

OBSAH

ÚVOD	9
1 ŠKOLNÍ ZRALOST	11
1.1 Oblasti pro posouzení školní zralosti	11
1.1.1 Tělesný vývoj	12
1.1.2 Kognitivní funkce	12
1.1.3 Práceschopnost	14
1.1.4 Osobnost	14
1.2 Diagnostika školní zralosti.....	15
2 DĚTSKÁ KRESBA	17
2.1 Vývoj dětské kresby	18
2.2 Vývoj kresby lidské postavy	20
2.3 Obsahové provedení kresby	21
2.4 Formální provedení kresby	22
2.4.1 Držení těla	22
2.4.2 Držení a přítlak tužky	22
2.4.3 Postavení ruky při kreslení a psaní	24
2.5 Specifika dětské kresby.....	25
3 JEMNÁ A HRUBÁ MOTORIKA	26
3.1 Grafomotorika	27
3.2 Vizuomotorika	29
3.3 Lateralita	29
3.4 Činnosti pro rozvoj jemné motoriky a grafomotoriky	30
4 PRŮZKUMNÉ ŠETŘENÍ	34
4.1 Charakteristika průzkumného souboru	34
4.2 Použité metody průzkumu	35
4.3 Analýza dat	36
4.3.1 Případová studie 1 - Johana, 5 let 5 měsíců	37
4.3.2 Případová studie 2 - Jakub, 5 let 4 měsíce.....	41
4.3.3 Případová studie 3 – Patrik, 4 roky, 10 měsíců.....	46
4.3.4 Případová studie 4 – Karolína, 5 let, 8 měsíců.....	51

4.3.5 Případová studie 5 – Sebastian, 5 let, 5 měsíců	56
4.3.6 Případová studie 6 – Ondřej, 4 roky, 11 měsíců	60
ZÁVĚR	67
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	69
SEZNAM OBRÁZKŮ	71
SEZNAM PŘÍLOH.....	73
PŘÍLOHY.....	I

ÚVOD

„Výtvarný projev dává dítěti možnost reagovat na svět, vyjadřovat se v něm, samo se světu zjevovat a posléze pochopit i samo sebe v něm.“

Igor Zhoř

Předškolní věk je obdobím, ve kterém se dítě po většinu času věnuje hře. Hrou se pro něho může stát i kreslení. Záleží na tom, jak je dítě vedeno, jaký prostor a prostředky k této činnosti jsou dítěti poskytnuty. Kresba je pro dítě důležitá z mnoha důvodů. Obrázkem může dítě vyjádřit své touhy a přání, ale také pocity radosti a strachu. Kresba se může stát i důležitým komunikačním prostředkem mezi světem dítěte a dospělých. Bohužel se v posledních letech stává, že se děti nástupem do mateřské školy setkávají s kresbou poprvé ve svém životě. Tato činnost, zrovna tak jako četba, ustupuje do pozadí a je nahrazována elektronickými pomůckami. Není ojedinělé, že již předškolní děti mají své telefony, tablety a tráví většinu času před obrazovkami či mačkáním tlačítek. První výzkumy již prokazují, jak jsou tyto činnosti pro děti škodlivé. S tímto souvisí i nedostatek spontánního pohybu dětí, který je tak důležitý pro rozvoj hrubé a následně jemné motoriky. To, jak budou děti schopné používat jemné svaly rukou při dovednostech kreslení a psaní, může v budoucnu ovlivnit jejich školní úspěšnost. Je tedy velmi důležité se v předškolním věku věnovat činnostem, které povedou k rozvíjení jejich dovedností, především v oblastech jemné motoriky a grafomotoriky. Vzhledem k tomu, že děti v předškolním věku tráví většinu svého času v mateřské škole, je na učitelích se těmto činnostem zodpovědně věnovat, rozvíjet je a případně se snažit odstranit nežádoucí deficity. Kresba je také jedním z důležitých diagnostických prostředků před nástupem školní docházky.

Bakalářská práce je rozdělena do dvou částí. První, teoretická část, popisuje oblasti v rozvoji dítěte, které jsou sledovány před zahájením školní docházky. Věnuje se popisu vývoje dětské kresby, dále pak kresbě lidské postavy v předškolním věku. Následuje oblast hrubé a jemné motoriky a grafomotoriky. Činnosti pro rozvoj těchto oblastí tvoří poslední kapitolu, která uzavírá teoretickou část.

Praktická část obsahuje případové studie šesti dětí z mateřské školy, kde autorka práce působí již dvacátým rokem jako učitelka. Součástí případových studií jsou kresby lidské postavy a grafomotorické úkoly, které děti vypracovaly. Bylo hodnoceno obsahové a formální provedení kresby vzhledem k věku dítěte, které má v příštím školním roce započít školní docházku. Při provádění kreseb a úkolů byly odhaleny některé deficity jemné motoriky. Cílem průzkumu bylo tyto deficity pomocí nápravných cvičení napravit či odstranit. Výsledky výzkumu by měly být přínosem pro kolegyně, rodiče, ale především pro děti samotné.

1 ŠKOLNÍ ZRALOST

Zahájení školní docházky je významným mezníkem v životě dítěte. Otázkou zůstává, jestli má být dítě v předškolním věku ponecháno spontánnímu vývoji, nebo do jeho vývoje zasahovat. Někteří upřednostňují přirozený vývoj dítěte formou her, bez zásahů, druzí kladou důraz na předškolní přípravu. Rozumnou zůstává tzv. střední cesta, kdy je každé dítě rozvíjeno a vzděláváno dle jeho individuálních možností a potřeb. Toto je také formulováno v Rámcovém vzdělávacím programu pro předškolní vzdělávání.

Bednářová a Šmardová (2015b, s. 2), definují školní zralost takto:

„Školní zralost můžeme obecně vymezit jako dosažení takového stupně vývoje (v oblasti fyzické, mentální, emocionálně-sociální), aby se dítě bylo schopno bez obtíží účastnit výchovně-sociálního procesu; nebo alespoň bez větších obtíží, nejlépe s radostí a dychtivostí.“

1.1 Oblasti pro posouzení školní zralosti

Jedním z kritérií zahájení školní docházky v České republice je dosažení věku šesti let, dále, jak uvádí Svoboda (2015), je to školní zralost a připravenost dítěte. Připraveností dítěte se dle autora rozumí dopad vlivu rodinného prostředí či předškolních zařízení na dítě. Svoboda popisuje tři oblasti pro posouzení školní zralosti dle Jiráska:

- oblast **rozumová**: zdůrazněna je schopnost vnímání a koncentrace pozornosti, analytické myšlení, racionální přístup, dostatečná úroveň vědomostí a paměti, vizuomotorika, zvládnutí řeči, chuť pracovat,
- oblast **citová**: zde je kladen důraz na emoční stabilitu, ovládnutí strachu a impulzivity, připravenost na školní zátěž,
- oblast **sociální**: zahrnuje zvládnutí dlouhodobějšího odloučení od matky, schopnost začlenit se do kolektivu a navázat kamarádké vztahy, samostatnost, především však zvládnout roli žáka, který se podřídí autoritě učitele.

Oblasti důležité pro posuzování školní zralosti (Bednářová a Šmardová, 2015b):

- tělesný (somatický) vývoj a zdravotní stav,
- úroveň vyspělosti poznávacích (kognitivních) funkcí,
- úroveň práce schopnosti (pracovní předpoklady, návyky),
- úroveň zralosti osobnosti (emocionálně-sociální).

1.1.1 Tělesný vývoj

Dostatečný tělesný vývoj by měl dítěti zabezpečit bezproblémový start školní docházky. Znamená to nejen odpovídající výšku a váhu, ale i správné vyvinutí kostry a svalstva. Dochází k **dokončení tzv. první strukturální přeměny** a tělesná stavba dítěte je více podobná dospělému (Vacínová, Trpišovská a Farková, 2008).

Dle Bednářové a Šmardové (2015b) by tělesný vývoj a zdravotní stav dítěte měl být posuzován praktickým či odborným lékařem. Neměly by být podceňovány faktory, které dítě ovlivňují před narozením, při porodu a v raném věku. Důsledky tělesných a smyslových vad, ale i chronická onemocnění se mohou projevit v psychickém stavu a ve vývoji dítěte. V těchto případech je vhodné podstoupit odbornější vyšetření, či navštívit speciálně-pedagogická centra.

1.1.2 Kognitivní funkce

Jak popisuje Bednářová a Šmardová (2015b), pro dítě zahajující školní docházku je důležité, aby disponovalo odpovídající úrovní rozumových schopností a rovnoměrným vývojem v několika oblastech. Jedná se o oblasti: vizuomotoriky a grafomotoriky, řeči, sluchového vnímání, zrakového vnímání, vnímání prostoru, vnímání času a oblast matematických představ.

Dobře zvládnuté **vizuomotorické a grafomotorické** schopnosti jsou důležitým předpokladem pro psaní. V oblasti motorických dovedností je třeba v předškolním věku podporovat přirozený pohyb dítěte, jeho sportovní aktivity, samostatné zvládnutí sebeobsluhy. Důležitý je dostatek podnětných hraček, materiálů a v neposlední řadě motivace ke kresbě. Při zahájení školní docházky by dítě mělo zvládat špetkový úchop

tužky, mít správné postavení ruky a vyhraněnou laterální (Bednářová a Šmardová 2015b).

Zvýšené nároky jsou při nástupu školní docházky kladeny na **řeč a komunikační schopnosti dítěte**. Ve škole je třeba, aby dítě porozumělo mluvenému slovu a chápalo, co se od něho vyžaduje. Řeč je úzce spojena s myšlením, dítě pomocí řeči vyjadřuje, co si myslí, navazuje kontakty se spolužáky a buduje si postavení v kolektivu. Děti, u kterých není tato oblast dobře zvládnuta, mívají ve škole problémy se čtením, psaním a objevují se u nich specifické vývojové poruchy učení. Proto by v předškolním období měla být věnována velká pozornost rozvoji aktivní slovní zásoby. Pokud dítě v oblasti řeči zaostává, je třeba vyhledat odbornou logopedickou pomoc (Bednářová a Šmardová, 2015b).

Dále autorky uvádějí, že v případě oslabeného **sluchového vnímání** dochází při zahájení školní docházky k problémům se čtením, psaním a pamětí. Rozvoj v této oblasti je dobré provádět častým předčítáním pohádek, vyprávěním příběhů, roztleskáváním slov na slabiky, hry na lokalizaci a zdroj zvuku. Navazovat mohou obtížnější činnosti a hry, v neposlední řadě je to přirozený rozvoj sluchové paměti učením se básniček, písniček a rozpočítadel.

Zrakové vnímání souvisí s dalšími kognitivními schopnostmi a ovlivňuje je. Dítě je pomocí něho schopno rozpoznat písmena, číslice, číst, psát, počítat. Před nástupem školní docházky by dítě mělo zvládnout pojmenovat odstíny barev, odlišit figuru a pozadí, zvládnuta by měla být zraková analýza a syntéza. Pro úspěšné čtení a psaní je dobré, aby bylo dítě vedeno k postupování v běžných činnostech zleva doprava (Bednářová a Šmardová 2015b).

V oblasti **vnímání času** je pro budoucí školní práci důležitá orientace v čase a prostoru. Toto by mělo být osvojováno v předškolním věku pojmenováváním dějů a činností, se kterými se dítě setkává. Dítě by se mělo orientovat v základních činnostech prováděných v určité době, mělo by zvládnout určit změny v přírodě a činnosti, které jsou pro jednotlivá období typická. Nemělo by být opomíjeno dodržování určitého režimu v životě dítěte (Vacínová, Trpišovská a Farková 2008).

Základní matematické představy jsou dle Bednářové a Šmardové (2015b) propojeny s ostatními schopnostmi a dovednostmi: s motorikou, zrakovým, sluchovým, prostorovým a časovým vnímáním a řečí, které jsou základem pro předčíselné

představy. Jejich postupným utvářením vznikají představy číselné. Utváření představ začíná porovnáváním, dále následuje třídění (druh, velikost, barva, třídění dle více kritérií). Završením by mělo být porozumění toho, že označení počtu je nezávislé na vlastnostech prvku, je pojmem samo o sobě. Před nástupem školní docházky by v počítání mělo být zvládnuto množství do 6, vyjmenování vzestupné i sestupné řady.

Pokud u dítěte kognitivní schopnosti nejsou dostatečně vyzrálé, nebo dítě ve vývoji zaostává, je vhodný odklad školní docházky. V tomto případě by dítěti měla být věnována zvýšená péče. Jestliže je dítě nezralé pouze v jedné z uvedených oblastí a má dobré rozumové schopnosti, je třeba zahájení školní docházky posoudit vzhledem k ostatním faktorům. Také je možné zvažovat předčasnou školní docházku dětí mimořádně nadaných. Ti ji mohou, po důkladném zvážení, zahájit před dovršením šestého roku (Bednářová a Šmardová, 2015b).

Podle Vacínové, Trpišovské a Farkové (2008) je třeba pro úspěšné zvládnutí školní docházky dosažení určitého stupně **intelektuálního vývoje**. Dítě by mělo mít samo zájem o nové poznatky, záměrně soustředit pozornost, zapojit svou vůli a regulovat své nepřiměřené chování

1.1.3 Práceschopnost

Předpokladem úspěšné školní práce je samostatnost, smysl pro povinnost a zodpovědnost. Pracovní předpoklady a návyky jsou dány zralostí centrální nervové soustavy, ale také tím, jak bylo dítě vychováváno (Bednářová a Šmardová 2015b).

1.1.4 Osobnost

V této oblasti je od dítěte očekávána emocionální nezávislost, sebeovládání a odolnost vůči neúspěchu. Důležitá je i sociální vyspělost, sociální dovednosti a adaptabilita (Bednářová a Šmardová, 2015b).

Jak uvádí Vacínová, Trpišovská a Farková (2008), dítě by mělo být na určité **socializační úrovni** a mělo by být **emocionálně nezávislé**. To vše mu umožní přijmout **roli žáka**.

1.2 Diagnostika školní zralosti

Přinosilová (2007, str. 10) uvádí: „**Diagnostika** obecně je poznávacím procesem, jehož cílem je co nejdokonalejší poznání daného předmětu či objektu našeho zájmu, a to všech jeho důležitých znaků a charakteristik a jejich vzájemných vztahů a souvislostí. Výsledkem tohoto poznání je **diagnóza**.“

Jak autorka dále uvádí, diagnostika v předškolním věku probíhá od 3–6 (8) let. Úkolem diagnostiky v předškolním věku je určení kvality a úrovně vědomostí a chování dítěte, zároveň jsou zjišťovány příčiny odchýlného vývoje. V tomto věkovém období děti navštěvují předškolní zařízení, kde je lze pozitivně rozvíjet. Zde se diagnostika zaměřuje na fyzickou, psychickou a sociální úroveň dítěte, na odpovídající stupeň jeho vychovanosti a vzdělanosti. Dítě lze sledovat dlouhodobě, diagnóza následně ukáže jeho aktuální vývoj, ale i doporučení dalšího působení na dítě. Pedagogové předškolních zařízení tak mohou přispět k lepší spolupráci s rodinou dítěte, ale i s učiteli prvních tříd základních škol. Pro novou roli žáka dítě potřebuje dostatečně vyvinuté schopnosti a dovednosti, které mu budou sloužit jako prostředek ke školnímu rozvoji. Dalším předpokladem úspěšnosti dítěte ve škole je odpovídající zralost CSN, ale také zkušenosti a učení v předškolním věku. S dostatečnou zralostí CNS souvisí i odolnost vůči zátěži a stabilita dítěte. S její pomocí dítě lépe koncentruje svou pozornost a přizpůsobuje se režimu ve škole. (Přinosilová, 2001)

Diagnostika školní zralosti dle Přinosilové (2001) vyplývá z dlouhodobého sledování dítěte v předškolním věku. Sledována je oblast motorických funkcí, laterality, rozumové, verbální a komunikační schopnosti, sebeobslužné činnosti. Nelze opomenout sociální a citový vývoj, taktéž úroveň sluchového a zrakového vnímání.

Většina šestiletých dětí je harmonicky psychicky a tělesně vyzrálá a je připravena plnit nároky školy. Pokud se objeví pochybnosti ze stran učitelů o vhodnosti zahájení školní docházky, jsou děti odesílány do pedagogicko-psychologické poradny k vyšetření tzv. školní zralosti (Vacínová, Trpišovská a Farková, 2008).

Jak autorky dále uvádějí, mezi postupy posuzující tělesnou vyspělost patří: **filipínská míra** (dítě by si mělo dosáhnout pravou rukou přes hlavu na levé ucho), **růstový věk** (poměr výšky a hmotnosti), **kosterní věk** (osifikace zápěstních kůstek), hodnocení vyzrállosti **encefalogramu**.

Pro posouzení školní zralosti jsou za užitečnější považovány metody psychologické, rozšířen je Jiráskův **Orientační test školní zralosti**. V testu jsou plněny tři nenáročné úkoly. Prvním úkolem je kresba mužské postavy, kde se projevuje výtvarná úroveň dítěte vzhledem k jeho rozumovým schopnostem. Druhý úkol vyžaduje napodobení psacího písma – věty složené ze tří slov. Třetím úkolem je napodobení uspořádané skupiny bodů dle počtu a umístění. Poslední dva úkoly zjišťují percepční zralost a vizuomotorickou koordinaci. Doplnujícím Jiráskovým testem je test verbálního myšlení, který zjišťuje schopnost verbální komunikace, jež je nesmírně důležitá pro adaptaci do školního prostředí. Testy jsou pouze orientační. *„Při odborném posouzení školní zralosti je třeba vycházet ze všech předpokladů pro vstup do školy a tomu volbu metod pro diagnostiku přizpůsobit.“* (Vacínová, Trpišovská a Farková, 2008, s. 88).

Dle Bednářové a Šmardové (2015b) je třeba sledovat i některé **další faktory**, jako je například životní situace rodiny dítěte, která může ovlivňovat jeho psychiku. Někteří rodiče žádají pro své dítě odklad z důvodu jeho hravosti, jindy naopak posílají do školy dítě nevyzrálé. Mnohdy k dozrání dopomůže čas, jindy je poskytována odpovídající péče jak v mateřské škole, tak ve specializovaných zařízeních. Neměla by chybět spolupráce s rodinou.

Dle Svobody (2015), je hranice šesti let pro zahájení školní docházky pouze orientační, nástup mohou zvažovat i rodiče dítěte narozeného na podzim daného školního roku. Častější je však situace, kdy rodiče žádají o odklad školní docházky pouze z důvodu prodloužení dětství svého dítěte.

2 DĚTSKÁ KRESBA

Bednářová a Šmardová (2015b, s. 13) popisují kresbu takto: „*Kresba nám může poskytnout informace o celkové vývojové úrovni, o úrovni jemné motoriky, grafomotoriky, vizuomotoriky a o zrakovém a prostorovém vnímání; o emocionalitě dítěte, o vztazích a postojích dítěte; je komunikačním prostředkem, může být rehabilitačním a terapeutickým nástrojem.*“

Cognet (2013) je toho názoru, že součástí výchovy by mělo být podněcování dítěte k sebevyjádření cestou výtvarné tvorby, která povede ke komunikaci s ostatními. Dítě bude mít radost z kreslení a z možnosti obrázkem někoho obdarovat.

V životě dítěte je kresba komunikačním prostředkem, pomocí něhož jsou vyjadřovány myšlenky, city, přání, ale i obavy a úzkost dítěte. Prozrazuje nejen dětské smyslové vnímání a postoj ke světu, ale i jeho tajné představy (Vacínová, Trpišovská a Farková, 2008).

Podle Nedvědové (2000) je dětská kresba ovlivněna především vlastními dispozicemi dítěte. Ty jsou rozvíjeny pouze v případě, pokud má dítě pro výtvarnou práci dobré podmínky a odpovídající podněty.

Vágnerová (2005, str. 183) uvádí: „***Kresba je neverbální symbolickou funkcí. Projevuje se v ní tendence zobrazit realitu tak, jak ji dítě chápe.***“

Dle autorek Tilešové, Valachové, Špačkové a Hurdové (2016) má kresba význam diagnostický, v knize uvádějí tato kritéria:

- přiměřenost: lze rozpoznat, zda výtvarný projev dítěte je na vyšší, či nižší úrovni (vzhledem k věku a vývojovému období),
- námět či téma kresby: lze rozpoznat zájmy, vztahy v rodině, dětské emoce,
- linie kresby: jemné či hrubé linie poukazují na duševní zdraví dítěte,
- opravování či gumování: poukazuje na konflikt osobnosti dítěte,
- využití plochy papíru: rozložení, velikost a návaznost prvků poukazuje na povahové vlastnosti dítěte,
- statická kompozice: poukazuje na děti neurotické, dynamická kompozice na děti zdravé,

- barevná kompozice: tmavé a studené barvy, nebo naopak teplé barvy, mohou poukazovat na neurotické či agresivní děti, nebarevnost je typická pro děti úzkostlivé, nevhodné používání barev můžeme sledovat u dětí s LMD,
- čas věnovaný kresbě: rychlé kresby tvoří děti nestabilní a nerozhodné, pomalu reagující děti tvoří kresby pomalu.

2.1 Vývoj dětské kresby

Dle Bednářové a Šmardové (2015b) úroveň a vývoj dětské kresby ovlivňují tyto faktory: mentální vyspělost dítěte, motorika, lateralita, zrakové vnímání, paměť, pozornost, schopnost představivosti a reprodukce.

Lze předpokládat, že kresby dětí shodného věku jsou na stejné, tzv. stadiální úrovni. Jsou však děti, které ve výtvarném projevu „přeskočí“ kupředu, jiné se naopak v určitém období zabrzdí. Tyto rozdíly by mohly být dány psychickým vývojem dítěte, možné je i to, že výtvarný projev souvisí s dětskou inteligencí, či jeho nadáním (Uždil a Šašinková, 1980).

Vacínová, Trpišovská a Farková (2008), člení vývoj dětské kresby na čtyři stádia:

- **Čáranice** – můžeme pozorovat u dětí od konce prvního roku. Dítě využívá jakéhokoliv nástroje, který zanechává nějakou stopu. Ta mu spolu s vlastním pohybem působí větší radost než výsledek jeho práce. Pohyby při kresbě vycházejí z ramenního kloubu a jsou vedeny celou paží. Dítě takto vytváří mírně prohnuté, ostré čáry. Následuje ovládnutí pohybů lokte a zápěstí, které vedou v kresbě ke vzniku oválu, později vznikají další plošné obrazce. Dítě takto tvoří spontánním pohybem. V období od osmnácti měsíců dítě dokáže více ovládat směr a rychlost pohybu, rozvíjí se kontrola zraková. Díky percepčně motorické koordinaci se uzavírá kruh, doplňuje se prvotní linie a vznikají další prvky. Ke konci tří let dítě pomocí vyspělejší motorické a zrakové kontroly vytváří nesouvislé, rozmanité tahy různými směry, je schopno vytvářet uvědomělou kresbu.

- **Prvotní obrys** – okolo třetího roku dítě kreslí „něco“, jedná se o lineární znázornění, které dítě nejdříve nepojmenovává, později určuje předem co bude kreslit.
- **Intelektuální realismus** – takto je pojmenováno toto stádium Luquetem a projevuje se ve čtyřech letech věku dítěte. V lineární kresbě dítě vystihuje to, co si myslí, nikoli to, co vidí. V kresbě není vystihnout prostor ani pohyb, jedná se o tzv. rentgenové a ortoskopické vidění. Dimenze kresebných prvků neodpovídá realitě, ale významu. Dítě pomocí kresby vyjadřuje události, které by nedokázalo vyjádřit slovy.
- **Realistická kresba** – školní věk je ve znamení realistického zobrazování, tuto dovednost však mají jen někteří. Dítě se většinou za svou kresbu stydí a dochází k ukončení spontánní kresby.

Podobný popis vývoje dětské kresby uvádí další autorka. Dle Nedvědové (2000) je možno se s dětskými čmáranicemi setkat již v batolecím věku, kdy se dětem podaří udržet nástroj na kreslení. Děti při této činnosti pohybují celou horní končetinou za pomoci celého těla. Je dobré dětem poskytnout velkou kreslicí plochu a měkký nástroj. Zvládnutí pohybu zápěstí způsobuje, že se ve čmáranicích objevují klubka čar a kruhové útvary. Ve dvou letech dítě kresbu pojmenovává podle toho, co mu jeho výtvar připomíná. Dítěti postačuje již menší formát papíru, pastelka nebo tužka silnějšího formátu s měkkou tuhou. V období mezi druhým a třetím rokem se v uzavřeném tvaru objevují oči, pusa, čáry z okraje představují nohy, vzniká hlavonožec. Mohou být používány vodové nebo temperové barvy, fixy, tuš, štětce a dřívka. Mezi třetím až sedmým rokem se dětská kresba rozvíjí spolu s myšlením a řečí. Bezprostřední kresba vyjadřuje dětské představy. Námětem je většinou lidská postava a to, co dítě obklopuje. Použít se mohou i netradiční materiály a různé druhy a velikosti papíru.

Pojetí začátků kresby dle Uždila a Šašinkové (1983). Tak jako dětská řeč má počátky v broukání, tak je tomu i s výtvarnou mluvou dítěte. K prvnímu výtvarnému projevu dítě nepotřebuje psací náčiní, může jím být otisknutá ruka nebo tah klacíkem v písku. Dítě tuto činnost radostně opakuje, objevuje své schopnosti a poznává nové materiály. První čáranice mají tvar oválu, vznikají pohybem z ramenního kloubu, menší tvary poukazují na uvolňující se zápěstí. Počátek rovných čar znamená spolupráci svalů

prstů. Dalším pokrokem je křížení svislých a vodorovných čar, z kterého později vychází rozvržení plochy a základy vodorovných a svislých obrazců (zem, strom, postava). Rychlé krouživé čárání se zklidňuje a začíná kresba uzavřeného oválu jedním tahem. Takovéto kresby vznikají ke konci třetího roku dítěte a jsou pojmenovávány dětmi podle jejich představivosti.

2.2 Vývoj kresby lidské postavy

Lidská postava je hlavním námětem dětských výtvarných prací. Zajímavý popis vývoje kresby lidské postavy nabízí Uždil a Šašinková (1983). V prvních dětských výtvorech neznamena uzavřený ovál opravdovou hlavu, ale částečně zapomenuté tělo. Ovál znamená hranici, v které jsou schovány lidské znaky – oči, ústa, vlasy, případně nos a uši. Takovéto „hlavonožce“ děti kreslí mezi třetím a čtvrtým rokem, někdy i dříve. Později osamostatněný trup někdy bývá menší než hlava. Dále autoři uvádějí, že šestileté dítě již správně člení lidskou figuru, paže jsou nasazeny k trupu, hlava je ozdobena vlasy.

Dle Vágnerové (2005) vývoj kresby lidské postavy odráží psychický rozvoj dítěte. Je popsán ve třech stádiích:

- **Stadium hlavonožce.** Děti kreslí to, co na ostatních považují za nejdůležitější. Tím je z hlediska navazování sociálního kontaktu obličej. Prvotní je tedy kresba hlavy s obličejem, následují končetiny, které jsou pro děti symbolem pohybu. Kresba hlavonožce vzniká ve třech letech.
- **Stadium subjektivně fantazijního zpracování.** Děti ve věku 4–5 let vyjadřují kresbou detaily, které jsou pro ně nejzajímavější, nerespektují však realitu. Detaily se objevují v části trupu a potvrzují tak jeho existenci.
- **Stadium realistického zobrazení.** Dětské výtvary před nástupem do školy začínají odpovídat skutečnosti. Dítě kreslí to, co vidí.

2.3 Obsahové provedení kresby

V této oblasti je dle Bednářové a Šmardové (2015b) sledován zájem dítěte o kresbu odpovídající věku, členění a obsah kresby, bohatost a různorodost námětů.

Jak autorky dále uvádějí, kresba nemusí odpovídat rozumovým schopnostem dítěte. Jsou děti inteligentní, ale jejich kresba může být podprůměrná, proto posuzování jejich úrovně podle kresby by pro ně mohlo být poškozující. Oproti tomu jsou děti dobře kreslíci, ale s nižšími rozumovými schopnostmi, zde se jedná o individuální odlišnosti, nerovnoměrnosti vývoje. Autorky popisují věkové skupiny takto:

V pěti letech dítě rozlišuje hlavu, trup, končetiny, ty mohou být kresleny ještě jednou čarou – jednodimenzionálně. Zde se můžeme setkat s rozdíly, některé děti již kreslí dvoudimenzionálně – ruce i nohy, druzí přidávají prsty na ruku, vlasy, uši, pupík.

V šesti letech je častější dvojdimenzionální kresba končetin, kresba má lépe zvládnuty proporce i připojení končetin. Zřetelné je členění na hlavu a trup. Ruce, směřující do stran nebo vzhůru, jsou nasazeny na trup. Na hlavě jsou nakresleny vlasy, obličej má odpovídající detaily. Postupně lze rozeznávat pohlaví postavy.

V sedmém roce se proporce postavy zpřesňují. Ruce se objevují ve výšce ramen, nohy jsou kresleny blíže k sobě. Objevuje se krk. Detailněji zvládnuté je oblečení, vlasy atd. Od sedmého do devátého roku se objevuje kresba profilu.

Obecně je platné, aby šestileté dítě nakreslilo lidskou postavu s odpovídajícími znaky: hlava spojena s trupem pomocí krku, správný počet končetin, na oblečení, které by nemělo chybět, jsou patrné detaily, zrovna tak na hlavě (Těšová, Valachová, Špačková, Hurdová, 2016).

Výtvarná práce dítěte by podle Nedvědové (2000) neměla být druhými předkreslována, ani opravována. Nepřiměřená kritika dětského výtvaru může vést ke zpomalení a utlumení zájmu dítěte o výtvarný projev. Dítě by vzhledem k jeho krátké době soustředění mělo být dostatečně motivováno a povzbuzováno. Dětský výtvar je plnohodnotný pouze tehdy, pokud není změněn zásahem dospělých.

2.4 Formální provedení kresby

Kresba dítěte po obsahové stránce může být bohatá, oproti tomu její formální provedení nemusí být správné. Znamená to problémy s plynulostí, jistotou, přesností a návazností ve vedení čáry, kreslení podle předlohy. Může se také stát, že kresba neodpovídá schopnostem dítěte v jiných oblastech. Příčinou mohou být získané dispozice z rodiny a změny v raném vývoji dítěte. Posuzovány jsou také schopnosti dítěte v oblasti jemné a hrubé motoriky, řeči, laterality a zrakového vnímání. Nelze opomíjet počátky, frekvenci a motivaci dítěte ke kresbě (Bednářová a Šmardová, 2015b). Při hodnocení jsou sledovány tyto návyky:

2.4.1 Držení těla

Počáteční kresby lze provádět *vstoje* – kreslicí plocha je v úrovni očí, lze stát i u stolu s kreslicí podložkou, zde se ruka při kreslení neopírá o stůl. Je možné kreslit i *vkleče* na podlaze, ve všech těchto případech dochází k uvolnění ruky z ramenního kloubu. *Vsedě* – nábytek je třeba přizpůsobit velikosti dítěte, chodidla jsou položena na podlaze tak, aby se nekývala. Dítě sedí uvolněně na celé ploše sedadla, kolena a lokty jsou v pravém úhlu se židlí a stolem, trup je nepatrně nakloněn dopředu, hrud' se neopírá o stůl, ramena jsou ve stejné výšce, předloktí jsou položena na stole. Vzdálenost očí od podložky při mírně skloněné hlavě by měla být 25–30 cm. Důležitý je dostatek prostoru pro plynulý a rovnoměrný pohyb ruky a následný výkon dítěte. Již od samých počátků dětské kresby je důležité dohlížet na správnou polohu těla při psaní a na úchop tužky. Čím déle jsou tolerovány špatné návyky, tím hůře se odstraňují (Bednářová a Šmardová, 2006b).

2.4.2 Držení a přítlak tužky

Při psaní a kreslení je užíván tzv. tužkový úchop. Palec a prostředníček se opírají bříšky o psací náčiní, ukazováček ho přidržuje shora. Při správném úchopu se prsty neprohýbají ani nekrčí, hrana malíčku je používána jako opora. Je třeba odhadnout správnou vzdálenost prstů od špičky psacího náčiní, která by neměla být větší než 3 cm (Macháčková a Vyskotová, 2013).

Stejný postup držení psacího náčiní uvádějí Bednářová a Šmardová (2006b), které ho označují za tzv. špetkový úchop. Jak autorky dále uvádějí, díky tomuto úchopu je možná dokonalá souhra pohybů malých svalových skupin prstů a ruky, pohyby jsou přesné a dostatečně uvolněné. Špatný úchop psacího náčiní může mít za následek ztrátu motivace, chybovost, zpomalení tempa psaní, únavu a bolestivost ruky. Dětem také může trvat delší dobu, než si osvojí tvary písmen, mohou psát i tvary zdeformované. Pro praváky a leváky je totožný správný úchop tužky.

Obrázek 1: Správné držení tužky u praváků, u leváků

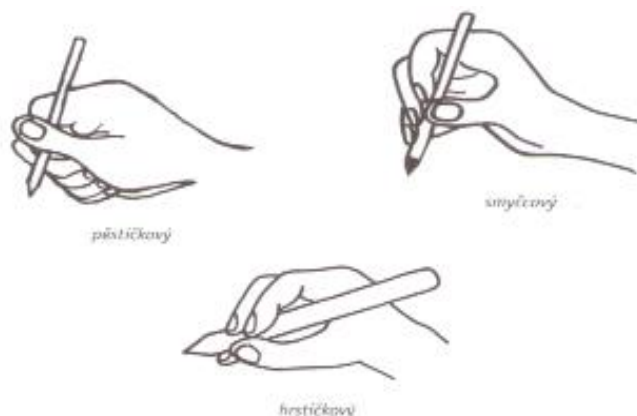

Zdroj: Bednářová a Šmardová, 2006b

Špetkové držení uvádí ve své knize také Doležalová (2010). Popisuje přesnou polohu jednotlivých prstů, jejichž název by se měli děti před nácvičkou naučit. Lehce pokrčený palec drží tužku zleva, zprava se tužka opírá o bok posledního článku prostředníku. Ukazováček je níže než palec a přidržuje tužku shora ve vzdálenosti 2–3 cm od špičky tužky, při úchopu tužky se nesmí příliš prohýbat.

Jak Doležalová (2010) dále uvádí, ostatní úchopy odlišující se od špetkového jsou nesprávné. Může se jednat například o úchop pěstičkový, smyčcový, hrstičkový a jejich různé kombinace. Dochází u nich ke křečovitosti, nebo k nesprávné poloze prstů. S těmito úchopy se setkáváme převážně v raném věku dítěte, ale také u dětí mentálně retardovaných, či po úrazech. Je třeba dbát na to, aby již v předškolním věku byl správný úchop navozen a předešlo se tak pozdějším problémům ve výchově a výuce dítěte. Problémy mohou nastat i při správném úchopu, kdy je tužka držena křečovitě. Úchop tužky by neměl být opravován během činnosti, ale v jiné době, důležité je názorné předvedení úchopu.

Obrázek 2: Nesprávné úchopy

Zdroj: Doležalová, 2010

Pro navození správného držení psacího náčiní lze použít řadu pomocníků. Jedná se o trojhranné pastelky či tužky, kde se každý prst opírá o správnou hranu psacího náčiní, dále jsou to trojhranné plastové násadky na obyčejné tužky, které ještě více fixují prsty na správných místech. Samotné pomůcky však nestačí, vždy je třeba na správné držení dohlížet a děti opravovat (Bednářová a Šmardová, 2006b).

Při psaní je třeba dbát na dostatečné uvolnění ruky. Pokud dochází k velkému tlaku ruky na podložku, není plynulý pohyb ruky ani vedení čáry. Stopa tužky může být znatelně silná, či slabá, objevuje se kostrbatost a přerušovanost čáry. V této oblasti je taktéž sledována jistota čar a jejich správné nasměrování, dodržení vzájemné vzdálenosti čar, velikost a sounáležitost sledovaných prvků (Bednářová a Šmardová, 2015b).

2.4.3 Postavení ruky při kreslení a psaní

Zde je sledován směr horní části psacího náčiní, který by měl směřovat mezi rameno a loket a svírat s paží úhel 45 stupňů. Ruka se volně pohybuje po podložce, neohýbá se v zápěstí, pohyb je veden z ramenního a loketního kloubu. Při psaní je papír nakloněn rohem nahoru na té straně, kterou rukou dítě píše (Bednářová a Šmardová, 2006b).

2.5 Specifika dětské kresby

Jak uvádí Nedvědová (2000), znaků, které provázejí dětskou kresbu, je poměrně málo a jsou trvalejší. Některé z nich se mohou objevovat po celé předškolní období až po nástup do školy. Mezi nejoblíbenější patří kromě lidské postavy i kresby zvířat, které mohou mít z části lidskou podobu. V dětské kresbě se často objevuje takzvaná transparence neboli průhlednost. V kresbě tak jsou viděny věci, které bychom za normálních okolností vidět nemohli. Například domy mají průhledné zdi, takže v obrázku lze vidět to, co se za nimi skrývá. Děti jsou schopny nakreslit cokoliv, věci kreslí podle toho, jak je znají a co na nich mají rády. V kresbě je také běžně používán R-princip, tzv. pravoúhlost. Takto jsou kreslené například kolmé komíny ke střeše domu, nebo větve ke stromu. Prostor bývá vyznačen horizontální čarou v dolní nebo horní části obrázku a znázorňuje zemi nebo nebe. S přibývajícím věkem se objevují terénní nerovnosti a předměty v kresbě se zmenšují. Dalším znakem je vícehledovost, kdy je předmět nakreslen z různých úhlů pohledu.

Dle Uždila a Šašinkové (1983) má dítě, podle obsahu kresby, úzký a stálý okruh zájmů. Motivem je vždy lidský svět. Tvoří ho lidská postava – panák, dům, strom, slunce, auto, květiny a zahrádka. Prvotními dětskými kresbami jsou izolované představy, kresby toho, co dítě nejvíce zaujalo a je pro něho důležité.

Také Vacínová, Trpišovská a Farková (2008) ve své knize uvádějí, že nejčastěji je kreslena lidská postava, květiny, zvířata a domy. Tam, kde je absence těchto prvků, lze usuzovat na kresbu problémového dítěte.

Stejného názoru jsou i Bednářová a Šmardová (2006b), které dále uvádějí, že udané motivy jsou zpočátku kresleny samostatně, poté se přidává prostředí (kytky rostou v trávě), s věkem se kresby tvarově i námětově zdokonalují.

3 JEMNÁ A HRUBÁ MOTORIKA

U dítěte předškolního věku dochází v oblasti **motoriky** (pohybové schopnosti organismu) ke značnému zdokonalení, dítě se stává hbitějším a snáze koordinuje své pohyby. Oproti batolecímu období dítě dokáže skákat, hopsat, lézt po žebříku, střídat nohy při chůzi na schodech. Taktéž se stává mnohem zručnějším, modeluje, hraje si se stavebnicemi, tvoří stavby, které se v předškolním období zdokonalují (Špaňhelová, 2004).

Správný rozvoj **hrubé motoriky** (pohyby velkých kloubů) je základním předpokladem pro zvládnutí techniky psaní a kreslení. Na hrubou motoriku následně navazuje rozvoj motoriky jemné a dále rozvoj grafomotoriky. Pokud má dítě problémy s koordinací pohybu, je třeba se zaměřit nejprve na podporu hrubé motoriky. Tím je především podpora přirozeného pohybu dítěte a spontánní sportovní aktivity (Bednářová a Šmardová, 2006b).

Macháčková a Vyskotová (2013, s. 10) ve své knize uvádějí definici dle Bergera, Krula a Daanena: „*Jemná (obratnostní, šikovnostní, dovednostní) motorika je definována jako schopnost obratně kontrolovaně manipulovat malými předměty v malém prostoru.*“ Jak je dále uvedeno, pohyby jsou prováděny malými skupinami svalů, především svalů rukou (úst i nohou). S jemnou motorikou souvisí manipulace, grafomotorika, logomotorika, oromotorika, mimika a vizuomotorika.

Koordinace těla a pohyby **jemné motoriky** jsou rozvíjeny samoobsluhou při oblékání, stolování, hygieně, pomoci s domácími pracemi, vhodné je ponechat dítě dělat to, co samo zvládne. V dětských hračkách by neměly chybět stavebnice, skládanky typu puzzle, korálky, mozaiky atd. Důležitá je podpora samostatného kreslení, vybarvování, obkreslování, ale i rukodělných činností. Nelze opomíjet stříhání a modelování (Bednářová a Šmardová, 2015a).

Předpokladem školní úspěšnosti jsou dobře zvládnuté další oblasti jemné motoriky, kterými jsou grafomotorika, vizuomotorika a motorika artikulačních orgánů (Zelinková, 2001).

3.1 Grafomotorika

„*Grafomotorika je souhrn pohybových aktivit souvisejících s prováděním grafických činností*“ (Macháčková a Vyskotová, 2013, s. 15). Jedná se o činnosti kreslení, malování, obkreslování, psaní atd., které jsou vykonávány pomocí psychomotorických aktivit. Jak je dále uvedeno, grafomotorické schopnosti dítěte v předškolním věku se rozvíjejí spolu s ostatními součástmi jemné motoriky. Od pátého roku věku by mělo být samozřejmé správné držení a používání psacího náčiní, což je důležitý předpoklad pro zahájení školní docházky.

Podle Bednářové a Šmardové (2015b) je grafomotorika předškoláka rozvíjena vlivem mentální vyspělosti dítěte, jeho zrakovým a prostorovým vnímáním, lateralitou, pamětí, pozorností, velký vliv má jemná i hrubá motorika dítěte. Dle autorek má právě nevyzrálá jemná motorika a grafomotorika ve školním věku za následek:

- obtížné osvojování tvarů písmen,
- neplynulost tahů při psaní,
- zvýšený tlak na podložku,
- kolísání velikosti a sklonu písma,
- celkově sníženou úpravu písemného projevu, někdy až nečitelnost,
- sníženou rychlost psaní,
- zvýšenou chybovost,
- potíže při samostatném učení z vlastních zápisů.

Dále autorky uvádějí: grafomotorická cvičení by měla být pravidelně zařazována dětem od pěti let. Pokud se v tomto věku objeví problém, bývá většinou způsobený opožděným vývojem grafomotorických schopností a dovedností. Je vhodné začít systematicky pracovat od nejjednodušších uvolňovacích cviků k nejobtížnějším a dále pokračovat samotnými grafomotorickými cviky. Důležitost těchto cviků je v uvolnění ruky před kreslením a zdokonalení vizuomotoriky.

K nejméně náročným uvolňovacím cvikům patří různé dráhy a cesty, jejichž hranice pomáhají dítěti v udržení směru tahu tužky. Postupným zvládnutím jsou zařazovány dráhy náročnější, které vyústí ve zvládnutí obtažení čáry tvořené pouze jednou linií. Plynulost čáry je možno docílit navozením pocitu závodu, projíždění je dobré opakovat. Pokud se zdá úkol obtížný, dítě si může dráhu projíždět prstem či

malým autem. Následují obtížnější cvičení, tzv. jednotážky, také dbá na plynulost tahu, bez důrazu na přesnost. Dále je zařazováno kreslení kruhů, pokud jsou zvládnuty, slouží jako cvik uvolňovací. Čára by opět neměla být přerušována, po zautomatizování lze tvořit z kruhů obrazce (Bednářová a Šmardová, 2006b).

Autorky dále uvádějí, že rozvoj dětské kresby je podmíněn nacvičením a zautomatizováním jednoduchých prvků, teprve poté přecházet k prvkům složitějším. Při nácvičku samotných grafomotorických prvků je postupováno od kresby čar svislým, následně vodorovným směrem, čáry se dále spojují do kruhu. Následuje kresba teček, dolní a horní oblouk, šikmé čáry z bodu do bodu. Další, obtížnější skupinou prvků, jsou spirály, šikmé čáry do všech směrů, vlnovky, elipsy a zuby. Ve věku 4 až 5,5 let je zařazována kresba horních a spodních smyček, kterých by dítě mělo zvládnout celou řadu jedním tahem. Důležité je pomoci dítěti slovním doprovodem, plynulý pohyb by měl vycházet z ramenního kloubu. Skupinu završuje kresba horního a spodního oblouku s vratným tahem a smyčky. V poslední skupině se děti seznamují s částmi písma, které si mohou osvojit formou hry.

Při posuzování školní zralosti v oblasti grafomotoriky je dobré sledování kresby zubů a řady horních smyček, lze také sledovat kresbu horního oblouku s vratným tahem (Bednářová a Šmardová, 2015b).

U kreslení **zubů** by dítě mělo zvládnout šikmé čáry a změnu směru při vedení čáry. Pokud dítě nezvládne při vedení čáry ruku zastavit, změnit směr a pokračovat v tahu, vzniknou zuby zakulacené. Toto lze sledovat i ve spontánní kresbě, kde jsou místo ostrých rohů oblé čáry. U kresby **horní smyčky** je sledováno zvládnutí křížení šikmých čar a směr tahu čáry. Již v předškolním věku se mohou objevovat nerovnoměrnosti mezi spontánní kresbou a grafomotorickými prvky, které mohou být na vyšší či nižší úrovni (Bednářová a Šmardová, 2015b).

Úspěšný rozvoj grafomotoriky může probíhat dle Doležalové (2010) za dodržování několika podmínek:

- aktivita musí být pro děti přiměřená z hlediska délky, obsahu, tématu a jejího provedení,
- postupné zvyšování nároků na činnost,
- vzbuzování zájmu o činnost formou hry, pohádkou, novým grafickým a pracovním materiálem,

- grafomotorická cvičení zařadit do širších činností a situací,
- pozitivní hodnocení a povzbuzování,
- podnětné a pozitivní prostředí,
- grafomotorická cvičení prokládaná pohybovými aktivitami.

Před nástupem školní docházky má dítě v oblasti grafomotorických dovedností získané schopnosti, jako je držení grafického nástroje v dominantní ruce, orientace na ploše, soustředění se na činnost po určitou dobu, nápodoba a záznam grafických obrazů (Tilešová, Valachová, Špačková, Hurdová, 2016).

3.2 Vizuomotorika

„Vizuomotorika propojuje oční pohyby s pohyby těla (součinnost rukou a očí)“ (Macháčková a Vyskotová, 2013, s. 17). Na základě zpětné vazby zrak kontroluje souhru pohybů rukou při manipulaci a grafomotorice.

Vizuomotorická koordinace se podílí na všech denních činnostech, sebeobsluze, kreslení a psaní. Koordinaci zraku a rukou je možno posuzovat pomocí tzv. jednotažek, kdy dítě provádí tah tužkou po předkreslené čáře. Linii není nutné přesně dodržet, hodnocen je plynulý tah tužkou správným směrem, který by měl být prováděn vícekrát za sebou. Pokud má dítě tyto tahy zvládnuty, lze jednotažné cviky použít jako cviky uvolňovací, které zároveň podporují pracovní návyky dítěte. Při těchto činnostech může být sledováno formální provedení kresby (Bednářová a Šmardová, 2015b).

Správně zvládnout dětskou kresbu a psaní je dle Doležalové (2010) možné za podmínky dosažení koordinace ruky a oka. S tím souvisí pohyby očí prováděné pomocí očních svalů, které lze zlepšovat záměrným cvičením.

3.3 Lateralita

Důležitým faktorem při rozvoji kresby a grafomotorických cvičeních je lateralita. Jak uvádí Vacínová, Trpišovská a Farková (2008, s. 75): *„Lateralita je dominance jednoho z párových orgánů podmíněná převahou funkce jedné mozkové*

hemisféry nad druhou.“ Do jednoho roku věku je dítě stejně obratné v používání obou rukou, přednost jedné ruce dávají děti již ve druhém roku věku.

Dle Bednářové a Šmardové (2015b) je lateralizace pozvolný proces. Ve věku čtyř let začínají děti dávat přednost jedné ruce, vyhraněnost je patrna mezi pátým a sedmým rokem. Plně ustálena je do deseti až jedenácti let. Lateralitu lze zjistit sledováním spontánní hry i záměrných činností, z kresby a ze zkoušek lateraloty. Při dětských činnostech je sledována větší aktivnost a obratnost jedné z končetin. Sledují se hry se stavebnicemi, společenské hry, hry s nářadím na pískovišti, rukodělné a každodenní činnosti, ale i sebeobsluha a hygiena. Dominantní je pak ta končetina, která je přednostně používána k pohybu.

Tytéž autorky (2006b) dále uvádějí, že u dětí, které mají nevyhraněnou lateralitu, se objevuje častý nezáměr o kreslení. S ustálením vyhraněnosti jedné ruky dochází ke zlepšení v kresbě a zvýšení zájmu o tuto činnost.

Tilešová, Valachová, Špačková a Hurdová (2016) uvádějí dominanci ruky jako vrozenou dispozici. Levoruké dítě drží psací náčiní taktéž třemi prsty ve špetkovém úchopu. K vyhraněnosti ruky dochází mezi 3. až 5. rokem.

3.4 Činnosti pro rozvoj jemné motoriky a grafomotoriky

Hrubou motoriku lze testovat poskoky snožmo, chůzí, opsáním kruhu při předpažení, dovednosti jemné motoriky jsou testovány stavbami z kostek, ukládáním předmětů do misky (Macháčková a Vyskotová, 2013).

Motorické dovednosti lze zlepšovat procvičováním důležitých technik, ale i používáním různých materiálů.

Pro rozvoj **hrubé motoriky** je dle Doležalové (2010) vhodné zařazovat běhání, skákání, kutálení, házení a chytání míče. Doporučuje trénovat rovnováhu stojem a skákáním na jedné noze, chůzí po provaze, lezením po lavičkách. Další cvičení na rozvoj **jemné motoriky** je cvičení **dlaní**, celými dlaněmi lze malovat a také provádět jejich otisky. Při cvičení je dobré používat drobné tělocvičné náčiní, jako jsou gumičky a drátěnky, zařazujeme hry s říkankami (vařila myšička, hlava ramena, to to zebe apod.), kroužení a půlkruhy v zápěstí. Cvičení **prstů** je prováděno manipulací s kuličky – věšení prádla, pomocí prstových loutek, během a chůzí prstů po stole, nácvik deště

(dlaně a prsty), hra na klavír a flétnu, prstovou abecedou. Pružnost **očních svalů** lze trénovat záměrným sledováním předmětů pohybujících se zleva doprava (pohyby loutek, let motýla), ale také třeba hrou na honěnou.

Hmatové a zrakové vnímání můžeme procvičovat modelováním z plastelíny, sochařské či keramické hlíny. Děti začínají jednoduchými úkoly – pomocí prstů a dlaní hmotu hnětou, stlačují a mačkají. Tvoří placičky, kuličky a hádky, modelují (podobně jako v kresbě) „hlavonožce.“ Pomocí prstů vytahují a spojují části modelovací hmoty, dále upravují povrch hlazením, rypáním, otisky apod. (Nedvědová, Zatloukalová 2013).

Dle Bednářové a Šmardové (2006b), nácvičku **tužkového úchopu** předchází procvičování jemné motoriky rukou. Dlaně a prsty můžeme procvičit tak, že necháme děti přendávat drobné předměty (korálky) do připravených nádob, vybíráme výtvarné činnosti, při kterých můžeme „solit“ a pracovat s drobnými předměty.

Jak uvádí Doležalová (2010), před započítím nácvičky správného úchopu je dobré naučit děti prsty správně pojmenovat, poté správný úchop předvést a okomentovat. Nácvičku lze provádět metodou letadla, či tužky v postýlce. Kontrolu správného úchopu tužky provádíme zvednutím ukazováčku – tužka nesmí vypadnout. Je třeba kontrolovat tvrdost tužky, silná či slabá tužka může mít za následek špatnou ovladatelnost, únavu ruky a deformované tvary. Aby byl správný úchop včas zafixován, je dobré ho před každou výtvarnou činností připomínat.

Jak autorka dále uvádí, k nácvičce špetkového úchopu mohou sloužit tyto činnosti: trhání těsta nebo modelíny, solení, cukrování, protahování provázků otvory, mačkání a trhání papíru, hry s magnetickými tabulkami, třídění drobných předmětů, šroubování, navlékání korálků, manipulace s drobnými předměty a jejich třídění, hlazení nosu atd.

Může se stát, že se dítě na činnost psaní velmi soustředí a tělo se dostává do napětí, proto je dobré zařadit uvolňování svalů a kloubů celého těla, především horní končetiny. Můžeme například opisovat oblouky paží vedené nejprve z ramenního kloubu, poté z lokte a následně v zápěstí. Trénovat správné **postavení ruky** můžeme při hrách, kde zároveň dojde k uvolnění ramenního kloubu, například míchání vařečkou ve velkém hrnci (čaroděj vaří lektvary), meleme, meleme kávu apod. Dobré je, když si dítě pohybující se rameno osahá druhou rukou a uvědomí si pohyb kloubu. Pomocí může i kresba velkých kruhů a dlouhých rovných čar. Pohlídat si správný směr psacího náčiní

můžeme hrou, kdy si dítě hlídá směr konce tužky, kde „sedí mraveneček a dívá se dítěti přes rameno“ (Bednářová a Šmardová, 2006b).

Uvolnění **svalového napětí je nacvičováno** hadrovým panákem, kdy děti leží na podložce a nechávají své končetiny zcela uvolněné, při zvednutí končetiny tato padá bez zapojení svalstva dolů. Totéž lze provádět pouze s horní končetinou přímo v procesu kreslení, pokud si všimneme nepřiměřeného svalového napětí v ruce. Účinným prostředkem k uvolnění je také rytmizace, kreslení či psaní můžeme doprovázet písničkou, nebo rytmickou básničkou, kterou dítě dobře zná. Zároveň je třeba navodit při kreslení příjemnou a přátelskou atmosféru (Bednářová a Šmardová, 2006b).

Jak autorky dále uvádějí, grafomotorika dítěte by měla být rozvíjena poskytnutím příznivých podmínek pro kreslení, jsou to především volně přístupné koutky s dostatkem papírů a pastelků. Děti je třeba pozitivně hodnotit za jakýkoliv výtvar, oceňovat snahu a povzbuzovat.

Do činností pro rozvoj **grafomotoriky** lze zařadit náměty inspirované pohádkami, které mají děti rády. Jedná se o kreslení symbolů pro postavy, předměty a činnosti objevující se v pohádkách, či říkankách. Můžeme taktéž zařadit obrázky kreslené do rytmu k říkankám, viz přílohy A a B. (Doležalová, 2010).

Tilešová, Valachová, Špačková, Hurdová (2016) podporují rozvoj grafomotoriky pomocí výtvarných aktivit, při nichž dítě zažívá úspěch dosažený zábavnou formou.

Jemnou motoriku je dle autorek dobré rozvíjet těmito činnostmi:

- skládáním kostek (věže, hrady), mozaiky (úchop špetkou prstů),
- navlékáním korálků, těstovin, knoflíků (přesnost, souhra obou rukou),
- stavby řad (dle předlohy), třídění materiálů (velikost, barva),
- práce se stavebnicemi (začínáme s většími, později menšími dílky),
- šroubování, montování (dětské náradí, matka a šroub, uzávěry lahví),
- hod na cíl (míčky do bedny, kruhy na tyč),
- provlékání šňůrek (dřevěné či plastové hračky s otvory, vyšívání s předlohou),
- uzlování, přišívání knoflíků, prošívání (jehlou s tupým hrotem),
- dřevěné či látkové hračky k navození samoobsluhy (tkaničky, knoflíky, zipy),
- práce v domácnosti (hnětení těsta, vykrajování, míchání, krájení, věšení prádla),
- motání klubíček (výroba panenek), oblékání panenek, plyšáků,

- modelování, mačkání, uždibování, válení, kroužení (plastelína, keramická hlína),
- malování (prstové barvy, vodové a temperové barvy),
- tiskání (razítka, výroba vlastních razítek),
- mačkání a stříhání papíru, vytrhávání (tvary, tvoření mozaiky, práce s časopisy),
- puzzle, karetní a deskové hry, hmatové hry (hmatové sáčky, hmatové chodníky),
- hry s prsty (hra na klavír, psaní na klávesnici, solení prsty, tleskání prsty, děšť).

4 PRŮZKUMNÉ ŠETŘENÍ

Cílem průzkumného šetření je zachycení rozvoje motorických schopností a dovedností v časovém úseku půl roku u šesti dětí předškolního věku a vytvoření nápravných cvičení u dovedností, ve kterých se dítě projevilo jako slabé. Průzkum je zmapován v případových studiích. Zde je také zaznamenáno, co je třeba rozvíjet, a naopak, co dítě zvládá bez problémů. Každému z dětí jsou vybrána cvičení s ohledem na jeho schopnosti, podle nichž bude pracovat po dobu šesti měsíců. Rozvoj schopností, ve kterých dítě zaostává, je podporován používáním metod pro rozvoj jemné motoriky, grafomotoriky a dalšími nápravnými cvičeními. Následně je pozorováno a hodnoceno zlepšení dětí v kresbě lidské postavy a ve dvou grafomotorických úkolech. Je sledováno, zda se schopnosti dětí procvičováním jemné motoriky zlepšily či nikoliv, zda je možné zlepšení docílit v takovémto časovém období.

Práce s dětmi probíhala s ohledem na jejich individuální možnosti a schopnosti. Bylo důležité, aby děti byly k činnosti vhodně motivovány, vzhledem k jejich zájmům a zálibám, a byla tak u nich podnětána chuť ke spolupráci.

Výzkumné otázky:

Otázka č. 1: Je kresba předškolního dítěte, sledovaná v časovém úseku půl roku, odpovídající úrovni dítěte, které má nastoupit školní docházku?

Otázka č. 2: Zlepšila se pomocí grafomotorických cvičení, prováděných v časovém období půl roku, úroveň grafomotoriky?

Otázka č. 3: Došlo pomocí nápravných cvičení k odstranění deficitů ve formálním provedení kresby?

Otázka č. 4: Došlo procvičováním jemné motoriky k navození správného úchopu psacího náčiní?

4.1 Charakteristika průzkumného souboru

Jako průzkumný soubor bylo zvoleno šest dětí ze dvou tříd mateřské školy v Jílovém u Prahy. Jedná se o předškolní děti ve věku od 5 do 6,5 let. Vybrány byly děti rozdílného pohlaví a děti, které se v předešlém školním roce projevily jako kresebně

zdatné, nebo naopak děti v kresebném projevu znatelně nevyzrálé. Zároveň se u některých objevily poruchy jemné motoriky.

Důležitá byla i komunikace s rodiči, kteří byli s výzkumem obeznámeni. Následně došlo ke spolupráci, rodiče dostali informace ohledně dalšího procvičování a rozvíjení oblastí, ve kterých se jejich dítě projevilo jako slabší.

4.2 Použité metody průzkumu

Pro průzkumné šetření v kvalitativním výzkumu byly využity tyto metody:

- případové studie,
- přímé pozorování,
- analýza kresebného projevu.

Položky sledované v oblasti kresby a grafomotoriky: (Bednářová a Šmardová, 2015b)

Spontánní kresba

1. kreslení,
2. postava,

Sledován je zájem dítěte o kresbu (vybarvování, kresba vodovými barvami, jiné techniky), zda kresbu vyhledává či nikoliv, jaké náměty dítě kreslí. Posouzení kresby postavy.

Grafomotorické prvky

3. zuby,
4. horní smyčka,

Návyky při kreslení

5. držení tužky (sledováno navození špetkového úchopu),
6. postavení ruky (sledován pohyb ruky, který by měl vycházet z ramenního a loketního kloubu a měl by být veden bez vyvracení zápěstí),
7. uvolnění ruky, tlak na podložku (sledován přiměřený tlak na podložku, který by neměl být ani silný ani slabý),

8. plynulost tahů (sledováno plynulé vedení čáry, bez přerušování, kostrbatá či rovná linie, případné další nápadnosti a zvláštnosti v kresebném projevu),

Vizuomotorika

9. jedna linie (hodnocení správného pohybu při obkreslování čáry, plynulost tahu tužkou, obkreslování smyček ve správném směru),

Lateralita

10. lateralita ruky (sledováno, která ruka dítěte je šikovnější a dítě ji používá při většině činností),
11. lateralita oka (sledováno, ke kterému oku dítě přikládá krasohled, či papírovou ruličku).

4.3 Analýza dat

Přímým pozorováním byly vytvořeny případové studie šesti dětí přibližně stejného věku, které by měly od příštího školního roku nastoupit školní docházku. Byly zjišťovány případné nedostatky ve vývoji dítěte, které by mohly ovlivňovat vývoj jemné motoriky. Dle zjištění mohly být tyto nedostatky odstraňovány výše uvedenými metodami. Následně bylo zkoumáno, zda díky procvičování došlo ke zlepšení deficitů jemné motoriky.

Kresba postavy proběhla ve třech opakováních: první v polovině měsíce června, druhá v polovině měsíce září, třetí v polovině prosince (vše v roce 2016).

V popisu jednotlivých dětských kreseb a grafomotorických úkolů je za jménem dítěte uveden v závorce rok a měsíc věku dítěte, ve kterém byly kresby či úkoly prováděny.

V oblasti grafomotoriky byly sledovány dva grafomotorické prvky, kresba zubů a kresba řady horních smyček. S těmito prvky se lze setkat již ve spontánní kresbě dětí. Pro posouzení školní zralosti je vhodné zařadit pracovní listy s těmito prvky. Kresby byly provedeny ve dvou opakováních, v září a v prosinci roku 2016. Kreslení zubů patří, dle obtížnosti, do druhé skupiny grafomotorických prvků a je charakteristické pro věkové období 4–5,5 let. Kresba horní smyčky patří do třetí skupiny grafomotorických prvků a je vhodná pro věkové období 5–6,5 let. V září roku 2016 byly již všechny děti, zařazené do případových studií, pětileté.

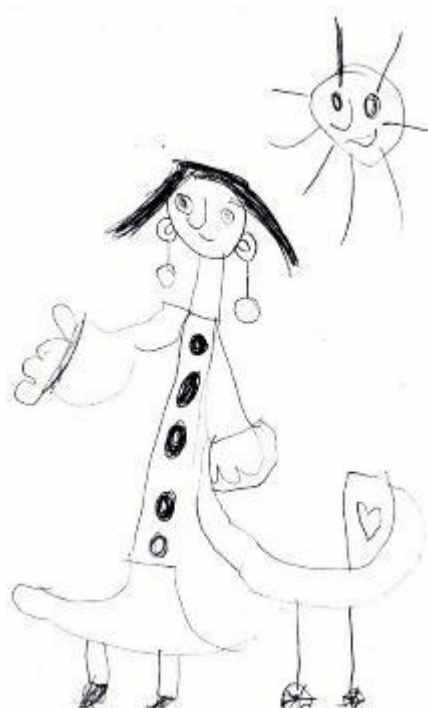
4.3.1 Případová studie 1 - Johana, 5 let 5 měsíců

Školní anamnéza: Mateřskou školu navštěvuje od svých 3,5 let. Od počátku docházky mezi ostatními vynikala svým bezchybným řečovým projevem, pamětí a pracovitostí. Je velice nápaditá a tvořivá. Úroveň hrubé i jemné motoriky je zcela v pořádku, ráda vystřihuje i kreslí. Její výtvarný projev je velice pěkný, kresby postav připomínají pohádkové postavy.

Spontánní kresba: Kresbu vyhledává každý den, velice pěkně kombinuje barvy, ráda používá barevné papíry, z kterých samostatně vytváří výrobky. Nemá problém s používáním jakékoliv výtvarné techniky, vyžaduje práci navíc.

Kresba postavy: Johana (5, 5) již v červnu vytvořila velice zdařilou kresbu postavy. Oproti svým vrstevníkům je její kresba vyzrálejší a obsahově bohatší. Lze již rozeznat pohlaví postavy (náušnice, sukýnka). Jednotlivé části těla jsou připojené na správných místech. Obličejové detaily jsou vyznačeny, na hlavě jsou vlasy a správně posazené uši. Následuje dvojdimenzionálně kreslený krk, tělo i dolní končetiny. Dvojdimenzionálně jsou kresleny i ruce, které ještě nemají správný počet prstů. Kresba je obohacena detaily běžné pro kresbu starších dětí – náušnice, knoflíky. Johany (5, 8) druhá kresba postavy v dalším časovém období je velice podobná. Tělo je proporcionálnější, ruce již mají správný počet prstů. Nohy jsou nakresleny zvláště zdvojené. Poslední kresba postavy se Johaně (5, 11) opět podařila. Nakreslila dvě postavy, u kterých lze rozeznat pohlaví. Obě postavy jsou zřetelně členěné, mají všechny důležité detaily, kresba je obsahově bohatá.

Obrázek 3: Johana (5, 5), kresba postavy

Zdroj: Autorka práce, vlastní šetření, 2017

Obrázek 4: Johana (5, 8), kresba postavy

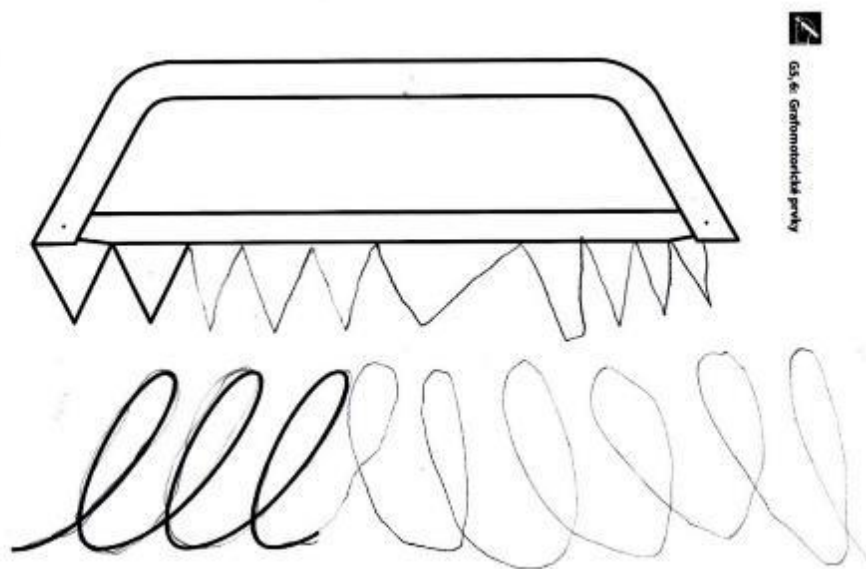
Zdroj: Autorka práce, vlastní šetření, 2017

Obrázek 5: Johana (5, 11), kresba postavy

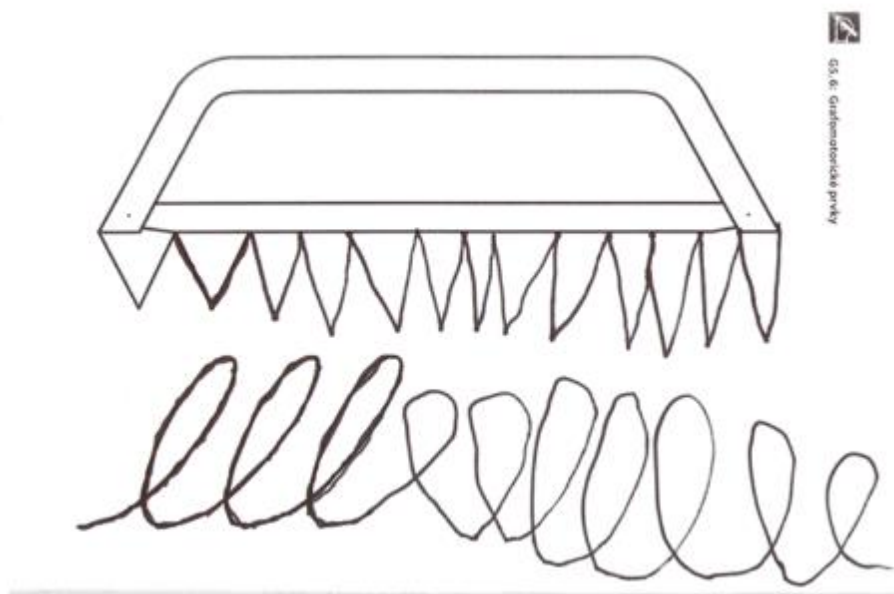
Zdroj: Autorka práce, vlastní šetření, 2017

Obrázek 6: Johana (5, 8), grafomotorika

Zdroj: Autorka práce, vlastní šetření, 2017

Obrázek 7: Johana (5, 11), grafomotorika

Zdroj: Autorka práce, vlastní šetření, 2017

Grafomotorické prvky: Johana (5, 5) při kresbě zubů zvládá změnu směru vedení čáry, téměř se daří udržet stejnou velikost zubů a vzdálenost mezi nimi. Nedaří se provedení kresby jedním tahem, ruku zastavuje, zvedá, poté pokračuje v práci. Johany první kresba horního oblouku je zdařilá, linie čar jsou rovné, plynule vedené. Dívka zvládá překřížení čar, smyčky mají stejnou velikost a vzdálenost. Druhé opakování grafomotorických prvků prováděla Johana (5, 11) jedním tahem, tlak na psací náčiní byl přiměřený. Zuby jsou téměř stejně veliké a mají stejnou vzdálenost. Zlepšil se náklon smyček správným směrem.

Návyky při kreslení: Držení tužky je nesprávné, prostředník je položen shora na tužce pod ukazovákem, úchop je označován za hrstičkový. Silnější tlak na tužku způsobuje prohýbání prstů. Postavení a uvolnění ruky je správné, tahy tužkou jsou plynulé.

Obrázek 8: Johana, úchop tužky

Zdroj: Autorka práce, vlastní šetření, 2017

Vizuomotorika: Jednotažný cvik prováděla Johana jedním tahem bez přerušení, čára byla plynulá, smyčky obkreslovala ve správném směru.

Lateralita ruky: Levák, levou ruku používá při většině činností. Levou rukou vystřihuje, kreslí, drží lžici. Pravou ruku používá například při podávání předmětů.

Lateralita oka: Krasohled si vzala pravou rukou, poté přikládá k levému oku, dominantní je levé oko.

U Johany bylo třeba navodit špetkový úchop, k tomu dopomáhalo kreslení a malování na svislou plochu. Ve třídě máme k dispozici tabuli, na kterou Johana ráda

kreslí. Může zde používat fixy z trojhranného programu. Na tabuli upevňujeme pomocí magnetů také velké archy papíru, které děti využívají k volné kresbě. Před všemi výtvarnými činnostmi Johanu na správný úchop upozorňujeme, dohlížíme, aby na psací náčiní netlačila a během kresby si případně ruku s prsty protřepala. Při kresbě také používáme plastové nástavce, které se navlékají na psací náčiní a fixují prsty při úchopu na správných místech. Johana si ráda hraje s panenkami, proto jsme k navození špetkového úchopu zařadili i hry s využitím kolíčků na prádlo. Oblečky na panenky jsme věšeli na šňůru, ale i na různé krabice ve třídě, manipulace s kolíčky ji bavila. Dále jsme modelovali, pracovali s keramickou hlínou a hnětli těsto na pečení.

Johana sama vyhledává záměrně vedené činnosti, ráda plní grafomotorické úkoly, na kterých své dovednosti zdokonaluje. V grafomotorice jsme začali zařazováním uvolňovacích cviků z druhé skupiny, zvládala bez problémů i složitější jednotažné cviky. Pokračovali jsme zařazením grafomotorických cvičení z II. skupiny prvků (příloha C), například nácvik spirály, kde se Johana snažila udržet vzdálenost mezi liniemi. K hotovým spirálám přikreslovala tělo hlemýždě, práce jí moc bavila. Dále jsme nacvičovali vlnovku, kde se spolu se zvládnutím horního i dolního oblouku nacvičuje pohyb po vertikální ose zleva doprava. Tento pohyb je základním pohybem pro budoucí psaní. Procvičovali jsme šikmé čáry spojováním šikmo umístěných obrázků, dále jsme navazovali nácvikem horních smyček. Dohlíželi jsme na náklon smyček správným směrem, toto jí dělalo v prvním grafomotorickém úkolu potíže. Používali jsme podpurnou techniku slovní instrukce a rytmickou říkanku.

U Johany se podařilo navodit správný úchop psacího náčiní, nadále je třeba ji před výtvarnými činnostmi na úchop upozorňovat. Tlak na psací náčiní je již přiměřený. Johana si sama volí náklon papíru, grafomotorická cvičení vypracovává velice zdařile. Bude z ní pracovitá a šikovná školačka.

4.3.2 Případová studie 2 - Jakub, 5 let 4 měsíce

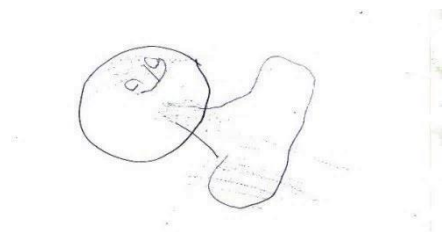
Školní anamnéza: Adaptace čtyřletého Jakuba do mateřské školy proběhla bez pláče, do stejné třídy s ním nastoupila i jeho mladší sestra. V začátcích docházky se při odpoledním spaní pomočoval, někdy byl po probuzení tak zmatený, že byl schopen se vyčůrat v jiné místnosti do rohu. Nerespektoval pravidla třídy, odmítal uklízení hraček, postýlky, celkově nespocoval. Všechny činnosti odmítal se slovy „neumím,“ nebo

„nechci.“ Nedostatky se projevovaly i v jeho hrubé motorice, nezvládal poskoky, běh, hod míčem, v pořádku nebyla ani jeho chůze. Jedl pouze lžící, nezvládal samoobslužné činnosti. Chlapec ve věku pěti let podstoupil na žádost rodičů neurologické vyšetření. Ze zprávy vyplývá, že Jakub má opožděný psychomotorický vývoj, zvláště řeč. V rámci celkového opoždění, které odpovídá 3 rokům, hyperkinetický syndrom.

Spontánní kresba: Jakub zpočátku docházky kresbu vůbec nevyhledával. Pokud měl něco nakreslit, tužku střídavě přendával z jedné ruky do druhé, jeho lateralita byla nevyhraněná. V druhém roce docházky začal Jakub používat ke kresbě levou ruku, s ustálením lateralit se zvýšil jeho zájem o kresbu, kterou již vyhledává každodenně. Obsah jeho spontánní kresby není identifikovatelný, Jakub vše, co nakreslí, pojmenuje jako auta. V kresbě se objevují kruhové útvary (označuje za sluníčka) a spousta svislých i vodorovných čar, což odpovídá věku kolem třetího roku.

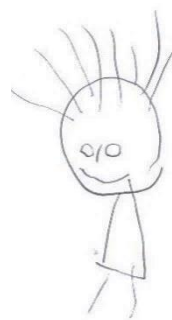
Kresba postavy: Při první kresbě postavy Jakub (5, 4) nakreslil pouze hlavu s obličejem a trup. Chybí končetiny. Před zahájením druhé kresby Jakub (5, 7) smlouval, že kreslit neumí, že mu to nejde, prý umí jen sluníčko. Bylo vidět, že se bojí neúspěchu. Po povzbuzení začal kreslit. Nejprve začal pravou rukou, poté si tužku přendal do levé ruky. Oproti nedávným kresbám, kdy kreslil pouze čmáranice a kruhové tvary, došlo ke zlepšení. Zřetelná je hlava s obličejovými detaily, na hlavě jsou vlasy. K hlavě je připojen trup, z kterého jsou jednodimenzionálně vedené nohy. Ruce chybí. Kresba je obsahově chudá, neodpovídá věku.

Obrázek 9: Jakub (5, 3), kresba postavy

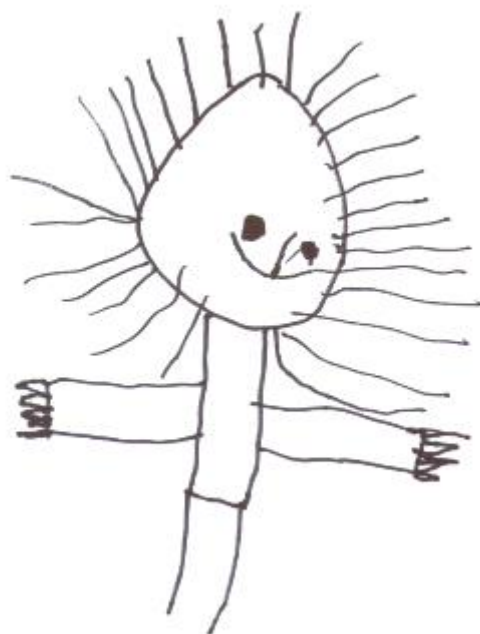
Zdroj: Autorka práce, vlastní šetření, 2017

Obrázek 10: Jakub (5, 6), kresba postavy

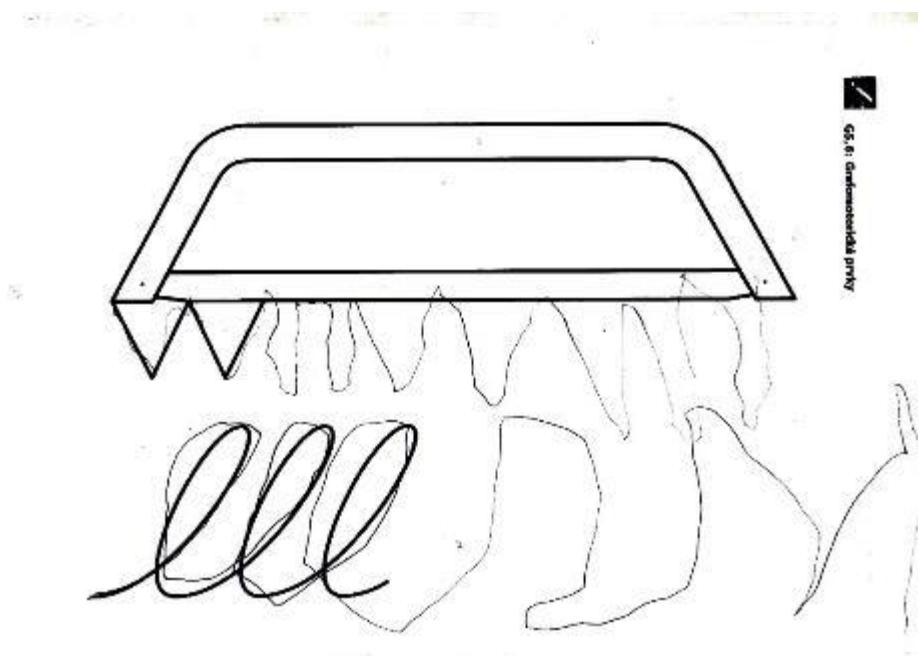
Zdroj: Autorka práce, vlastní šetření, 2017

Obrázek 11: Jakub (5, 9), kresba postavy

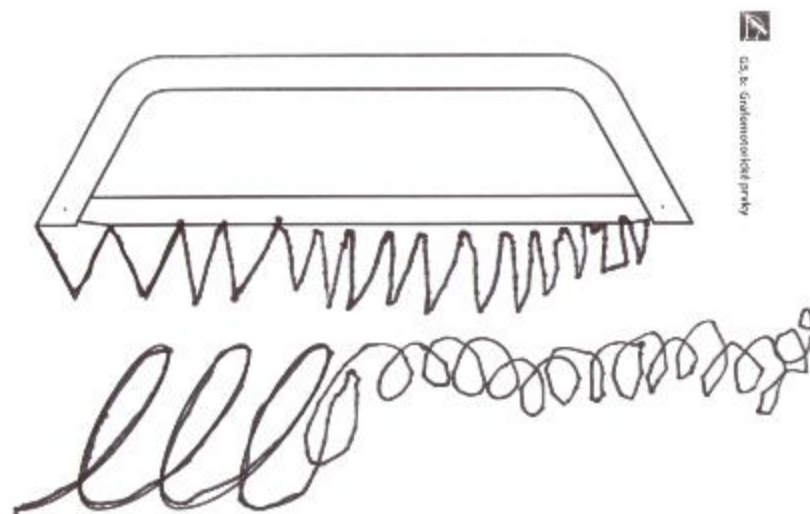
Zdroj: Autorka práce, vlastní šetření, 2017

Obrázek 12: Jakub (5, 6), grafomotorika

Zdroj: Autorka práce, vlastní šetření, 2017

Obrázek 13: Jakub (5, 9), grafomotorika

Zdroj: Autorka práce, vlastní šetření, 2017

Třetí kresba se Jakubovi (5, 9) podařila o poznání lépe. Kresba je jistější, obsahuje dvoudimenzionálně kreslené ruce se správným počtem prstů.

Grafomotorické prvky: Při první kresbě zubů Jakub (5, 6) nepřesně obtáhl první zuby, následná linie je kostrbatá, není navozena změna směru. Nedaří se ostrý obrat, je nahrazen obloukovitým tvarem. Vzdálenost a velikost zubů je nerovnoměrná. Jakubovi (5, 6) se nedařila také kresba horního oblouku, Jakub nezvládá křížení šikmých čar, neuvědomuje si směr vedení čáry. Ke zlepšení došlo u Jakuba (5, 9) v druhém provedení grafomotorických úkolů. Při kresbě zubů Jakub zvládá změnu směru vedení čáry, kreslí ostré zuby. Kresbu provádí jedním tahem, tlak na tužku je zvýšený. Téměř se daří udržet velikost a vzdálenost zubů. Při kresbě horní smyčky není Jakub schopen vést čáru požadovaným směrem. Mění směr a kreslí spodní smyčku, zde se mu podařilo křížení šikmých čar a poměrně stejně veliké smyčky.

Návyky při kreslení: Držení tužky je téměř správné, prostředníček se dotýká tužky až druhým článkem prstu. Postavení ruky není správné, Jakub nadměrně ruku v zápěstí vykrucuje. Plynulost tahu při spontánní kresbě je správná, v grafomotorických cvičeních je čára kostrbatá.

Vizuomotorika: Jakub projel připravenou ohraničenou dráhu nejprve autem, poté trojhranným fixem, v obou případech se dařilo držet linii uvnitř dráhy, při kresbě

nezvedal tužku. V jednotázném cviku se Jakobovi dařila kresba jedním tahem, nedaří se udržet linie.

Lateralita ruky: Zpočátku nevyhraněný, při činnostech ruce střídá, v pěti letech dává přednost levé ruce při většině činností. V dalším školním roce se lateralita při kreslení ustálila na levé ruce.

Lateralita oka: Krasohled přikládá k pravému oku, v kombinaci s levou rukou se jedná o zkříženou lateralitu.

U Jakuba bylo třeba začít zdokonalováním hrubé motoriky podporou spontánního pohybu. Dbali jsme na chlapcovu aktivitu při pohybových hrách, a to jak ve třídě, tak na školní zahradě. Zařazovali jsme Hru na babu, Chodí pešek okolo, Honzo, vstávej, Rybičky, rybičky, rybáři jedou a další. Nejvíce Jakuba bavilo přetahování lanem, chlapec má urostlou, silnou postavu a mohl zde uplatnit svoji sílu. Následně jsme individuálně zařazovali činnosti na rozvoj jemné motoriky. Jakub si velice rád hraje se stavebnicí lego, ale i s ostatními stavebnicemi. V obsahovém provedení kresby bylo třeba dohlížet a upozorňovat Jakuba na nedostatky, dbát na obsahovou správnost kresby. Správnou polohu ruky v zápěstí jsme vzhledem k levorukosti zlepšovali natáčením papíru levým rohem nahoru, aby Jakub na kresbu lépe viděl. Při úchopu tužky bylo třeba Jakuba upozorňovat na posun ukazováčku tak, aby se opíral o první článek prstu. K rozvoji grafomotoriky jsme začali s Jakubem systematicky pracovat na grafomotorických cvičeních od prvků první skupiny. Zároveň jsme začali zařazovat grafomotorické uvolňovací cviky, které již měl Jakub z grafomotorických cvičeních zafixovány. Velmi ho bavilo projíždění dráhy autíčky, poté trojhrannými fixy.

Grafomotorické prvky z první skupiny (příloha C) nedělaly Jakobovi problém, svislé i vodorovné čáry vedl plynule, nepřerušovaně. Spojovali jsme obrázky, kreslili klece, ploty, žebříky. Následovala kresba kruhu, tento prvek je dobré zařazovat pro nácvik pohybu paže z ramenního kloubu. Pokud tento pohyb chybí, může se ruka v zápěstí vyvracet, jak je tomu také u Jakuba. Kresbu kruhů jsme prováděli na velké archy papíru vstoje i vsedě. Poté jsme přešli na menší formát, napodobovali jsme dráhu auta kolem domu, let motýla kolem květiny, sněhovou kouli a jiné. V další skupině grafomotorických prvků jsme trénovali spirály. Jakobovi se nedařilo udržovat vzdálenost mezi čarami, proto jsme nácvik prováděli opět na velké archy papíru, Jakub

spirálu nejprve projížděl prstem, potom tužkou. Při samostatné kresbě jsme vyznačili nejprve střed, z kterého Jakub pokračoval zvětšováním spirály. Následoval nácvik šikmých čar, horního a spodního oblouku a vlnovek. Pro nácvik zubů jsme použili jako motivaci hru na myšku, která běhá a hledá sýr. Jakub spojoval čárami předkreslené body umístěné po obvodu kruhu. Dohlíželi jsme, aby Jakub čáru nepřerušoval, v bodu pozastavil čáru a bez zvednutí tužky pokračoval do dalšího bodu. V grafomotorických cvičeních Jakub dosahuje stále větší zručnosti a jistoty.

Obrázek 14: Jakub, grafomotorika

Zdroj: Autorka práce, vlastní šetření, 2017

U Jakuba se podařilo navodit bezchybný úchop psacího náčiní, ruku při úchopu nevykrucuje. Cíleným procvičováním hrubé i jemné motoriky se Jakubova kresba stává jistější a dokonalejší. Zlepšila se i úroveň Jakubovy grafomotoriky. V obsahovém provedení kresby však přetrvávají nedostatky, kresba nesplňuje úroveň předškolního dítěte. Jakubovi bude doporučen odklad školní docházky, především z důvodu zpomaleného duševního vývoje, řečové poruchy a sociálního chování dítěte. Neurologická ambulance doporučuje vyšetření Jakuba na pervazivní poruchu.

4.3.3 Případová studie 3 – Patrik, 4 roky, 10 měsíců

Školní anamnéza: Chlapec nastoupil do školky jako čtyřletý. Adaptace proběhla bez problémů, na kamarády reagoval přátelsky, od počátku byl komunikativní. Na neúspěch a prohru však reagoval negativně, vztekal se, pištěl a odmítal další

činnosti. Neměl zcela v pořádku hrubou motoriku, nezvládal chytit ani hodit míč, poskoky na jedné noze, celkově byl neobratný. Jemná motorika byla taktéž opožděná. Potíže mu činilo vystříhování, scházela mu trpělivost. Při kontaktu s učitelkou se nedíval do očí. V závěru prvního roku docházky začal přesahovat vrstevníky ve všeobecných znalostech, které odpovídají úrovni mladšího školního věku. Vyniká v matematických znalostech, zvládá sčítání a odčítání do 100. Výborné jsou jeho zeměpisné znalosti, zná nejvyšší hory jednotlivých světadílů, pozná a správně přiřadí vlajky států z celého světa, zvládá téměř plynulé čtení. Mezi jeho záliby patří vyhledávání v mapách. Odmítá činnosti, kde nemůže naplno využít svůj intelekt, nebaví ho učení básniček, jóga, stříhání a především kreslení. V dalším školním roce dochází k postupnému zlepšování jak v oblastech hrubé, tak i jemné motoriky.

Spontánní kresba: Patrik kresbu nevyhledává, taktéž nechce používat žádné techniky kresby. Kreslení ho nebaví, považuje to za ztrátu času. Pokud má něco nakreslit, tak to udělá, aby to měl rychle za sebou. Nerad obrázky vybarvuje.

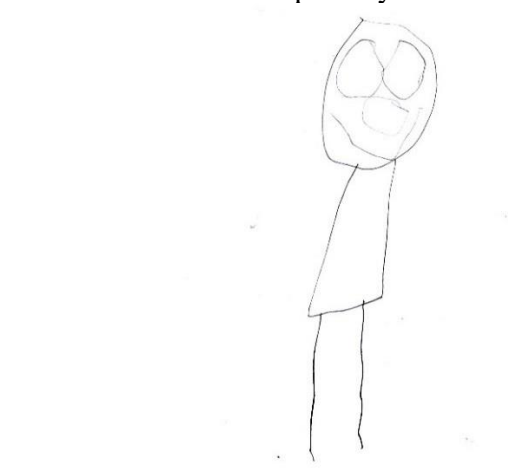
Kresba postavy: Po zadání kresby začal Patrik (4, 10) kreslit hned, nic si nerozmýšlel. Hlava má pouze obličej, nemá vlasy. Trup je ohraničen. V kresbě chybí horní končetiny, dolní končetiny jsou kresleny jednodimenzionálně. Při druhém opakování je Patrikova (5, 1) kresba naprosto shodná. Znatelný vývoj ukazuje třetí Patrikova (5, 4) kresba. Na hlavě jsou zakresleny uši, chybí vlasy. Ruce i nohy jsou nakresleny dvojdimenzionálně, ruce mají správný počet prstů.

Obrázek 15: Patrik (4, 8), kresba postavy

Zdroj: Autorka práce, vlastní šetření, 2017

Obrázek 16: Patrik (5, 1), kresba postavy

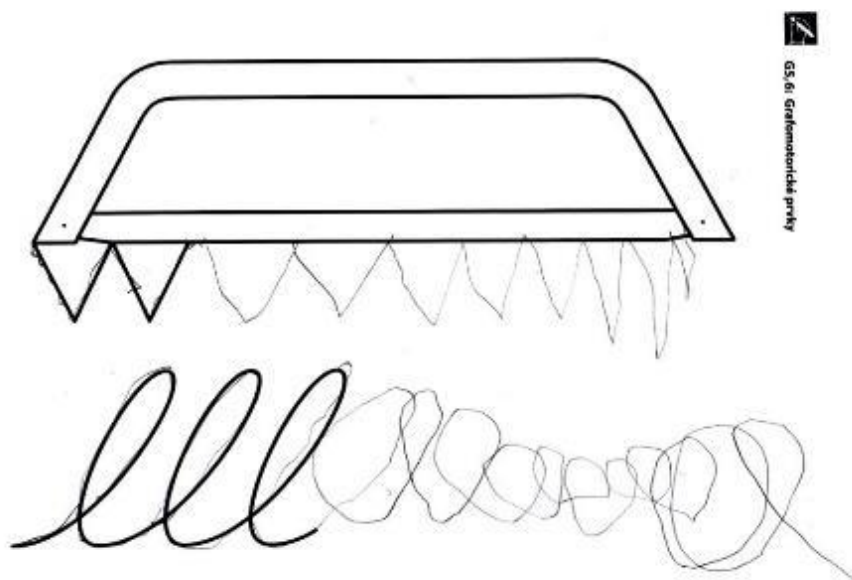
Zdroj: Autorka práce, vlastní šetření, 2017

Obrázek 17: Patrik (5, 4), kresba postavy

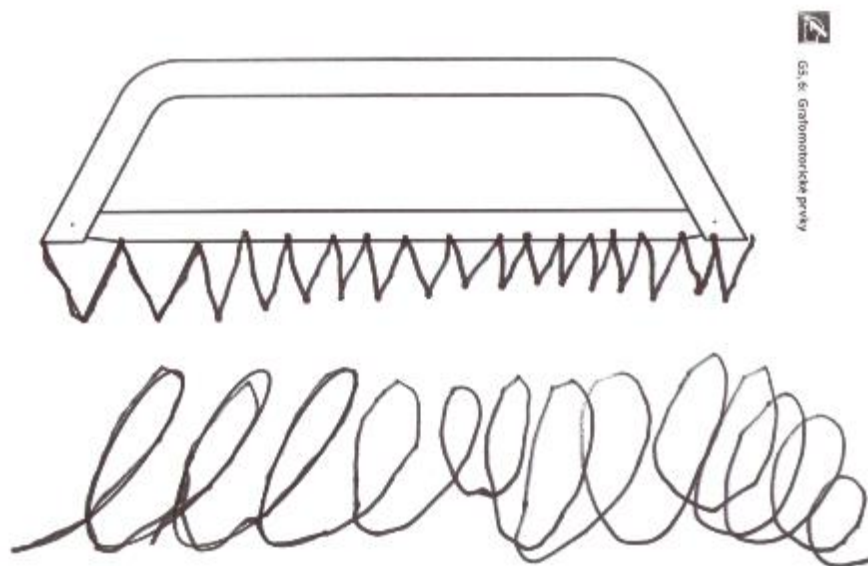
Zdroj: Autorka práce, vlastní šetření, 2017

Obrázek 18: Patrik (5, 1), grafomotorika

Zdroj: Autorka práce, vlastní šetření, 2017

Obrázek 19: Patrik (5, 4), grafomotorika

Zdroj: Autorka práce, vlastní šetření, 2017

Grafomotorické prvky: Obtahování zubů se Patrikovi (5, 1) podařilo, v samostatné kresbě zubů se dařilo změnit směr vedení čáry, kreslí ostré zuby. Zpočátku čáru přerušuje, poté zvládá bez přerušení. Daří se udržet velikost zubů a vzdálenost mezi nimi téměř do konce kresby. Při kresbě horního oblouku má Patrik téměř zvládnuté obtažení smyček, v pokračování kresby se daří udržet směr i překřížení čáry, velikost a tvar oblouku ještě nejsou zvládnuty.

Při opakovaném provádění grafomotorických prvků si Patrik (5, 4) vedl celkem dobře. Obtažení a následná kresba zubů byla prováděna jedním tahem bez přerušení. Zuby mají opět téměř stejnou velikost a vzdálenost. V kresbě smyček Patrik zvládá držet směr, nezvládá ještě držet velikost a rozstup jednotlivých smyček.

Návyky při kreslení: Chlapec nemá navozen správný úchop tužky, prostředníček je položen shora na tužce, úchop je hrstičkový. Konec tužky nesměruje k ramennímu kloubu. Držení těla je správné. Tlak na psací náčiní je slabý, plynulost tahu je téměř zvládnuta.

Obrázek 20: Patrik (5, 1), úchop tužky

Zdroj: Autorka práce, vlastní šetření, 2017

Vizuomotorika: Obtahování jednotažky se Patrikovi dařilo, linii vedl jedním tahem bez přerušení, smyčky obtáhl ve správném směru, při obtahování smyček je linie nepatrně kostrbatá.

Lateralita ruky: Pravák

Lateralita oka: Krasohled přikládá k pravému oku, pravé oko je dominantní

Nápravu jsme začali podporou hrubé motoriky spontánním pohybem. To se nám dařilo především na školní zahradě, kde máme pro děti velké množství herních prvků. Ve třídě jsme při hře na vojáky nacvičovali plazení pod stolky a židlemi, zařazovali jsme překážkové dráhy a závody trakařů. Ke zlepšení stability a rovnováhy jsme využívali malé trampolíny a chůzi po laně. Pro nácvik chytání a házení míče jsme použili nejprve nafukovací balonek, který se pohybuje pomalu a Patrik mohl odhadnout, kam dopadne. Později jsme použili velký molitanový míč, který jsme si nejprve vsedě na zemi kutáleli. Hráli jsme hry s hodem na cíl, kopání na branku. Dále bylo třeba s Patrikem nacvičovat špetkový úchop tužky, který jsme prováděli pomocí metody „letadélka“ a dalších cvičení pro rozvoj jemné motoriky. Grafomotoriku jsme začali procvičovat od první skupiny uvolňovacích cviků (příloha C). Patrik projížděl závodní dráhy, obtahoval jednotažky. Po zvládnutí grafomotorického cviku jsme zvyšovali obtížnost. Při činnostech bylo třeba chlapce chválit a probudit jeho zájem o kresbu. Vzhledem k tomu, že Patrika kresba nebaví, hledali jsme činnosti, které ho zaujmou. Chlapcovy znalosti vlajek jsme využili v práci s barevným papírem. Připravili jsme

obrysy vlajek a Patrik následně vytrhával z barevných papírů kousky a lepil je na vlajky. Práce ho velmi bavila. Taktéž jsme vlajky vystříhovali (stříhání mu již jde bez problémů), lepili jsme je do mapy světa, vlajky jsme využili i ke kresbě štětcem a vodovými barvami.

Systematickým procvičováním jemné motoriky se podařilo navodit u Patrika správný špetkový úchop psacího náčiní. Dále je však třeba před výtvarnými činnostmi na správný úchop upozorňovat. Zlepšilo se obsahové i formální provedení kresby, tahy tužkou jsou jistější a plynulejší, tlak na tužku je přiměřený. Patrik v poslední době začal kresbu sám vyhledávat, taktéž poslední kresbu postavy prováděl s radostí. Dostatečně zvládnutá hrubá i jemná motorika spolu s rozumovými schopnostmi zabezpečí Patrikovi úspěšný start školní docházky.

4.3.4 Případová studie 4 – Karolína, 5 let, 8 měsíců

Školní anamnéza: Karolína navštěvuje školku již třetím rokem. Je to zvědavá, bystrá dívka, snadno a rychle si zapamatuje nové básničky i písničky. Má velice ráda zvířata, s maminkou jezdí na koních, které rodina vlastní. Je obratná při sportovních hrách a při jakémkoliv cvičení. Hrubou i jemnou motoriku má v pořádku.

Spontánní kresba: Sama kresbu vyhledává jen zřídka, raději si vymýšlí hry s plyšáky. Pokud má za úkol něco nakreslit, dlouze si promýšlí, jak to nakreslí. Zvládá jakoukoliv výtvarnou techniku.

Kresba postavy: Při první kresbě vytvořila Karolína (5, 8) dvě postavy rozdílného pohlaví. Postavy jsou propracované, hlava je od trupu oddělena krkem, trup je ohraničen, ruce jsou kresleny dvoudimenzionálně. V druhé kresbě (5, 11) opět nakreslila postavy obou pohlaví, krk chybí, ruce ještě nemají správný počet prstů. V třetí kresbě Karolína (6, 2) nakreslila dvě postavy stejného pohlaví. Kresba je obsahově bohatší a odpovídá věku a nadání dívky.

Grafomotorické prvky: Při kresbě zubů Karolína (5, 11) zvládá změnu směru vedení čáry i ostrou špičku, podařilo se jí udržet přibližně stejnou velikost zubů a vzdálenost mezi nimi. Kresbu dvakrát přerušuje, poté pokračuje. Při kresbě horního oblouku si uvědomuje směr vedení čáry i křížení šikmých čar, kresba je přerušovaná, smyčky mají ještě nesprávnou velikost a vzdálenost.

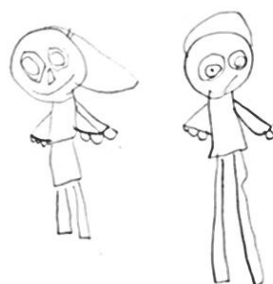
Druhé opakování kresby zubů Karolína (6, 2) provádí jedním tahem bez přerušení, zuby mají stejnou vzdálenost a velikost. Při kresbě horní smyčky zvládá směr a překřížení čáry. Kresbu provádí jedním tahem, velikost a vzdálenost jednotlivých smyček ještě není úplně zvládnuta.

Obrázek 21: Karolína (5, 8), kresba postavy

Zdroj: Autorka práce, vlastní šetření, 2017

Obrázek 22: Karolína (5, 11), kresba postavy

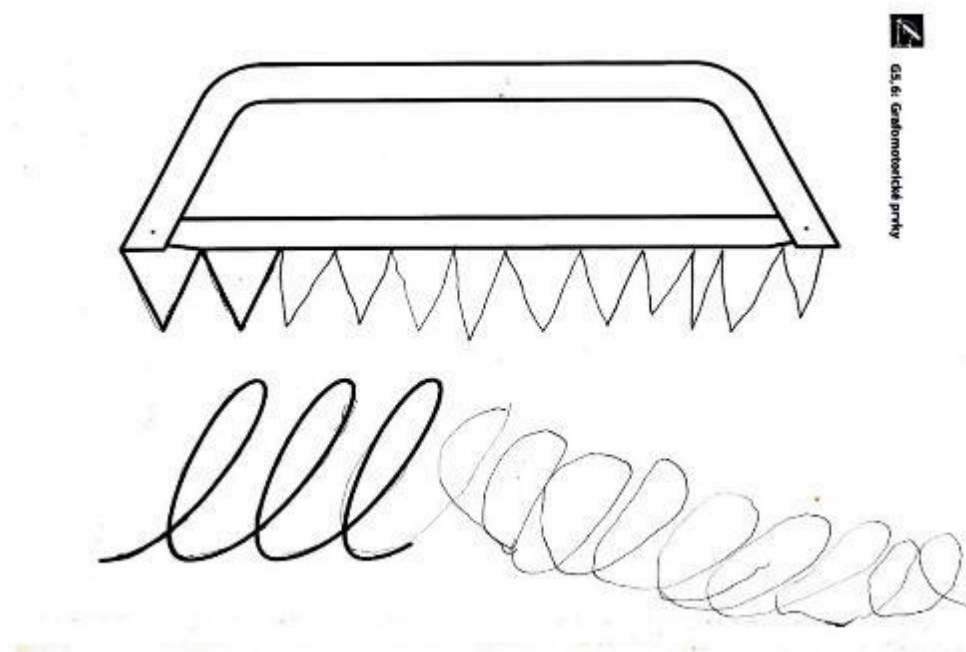
Zdroj: Autorka práce, vlastní šetření, 2017

Obrázek 23: Karolína (6, 2), kresba postavy

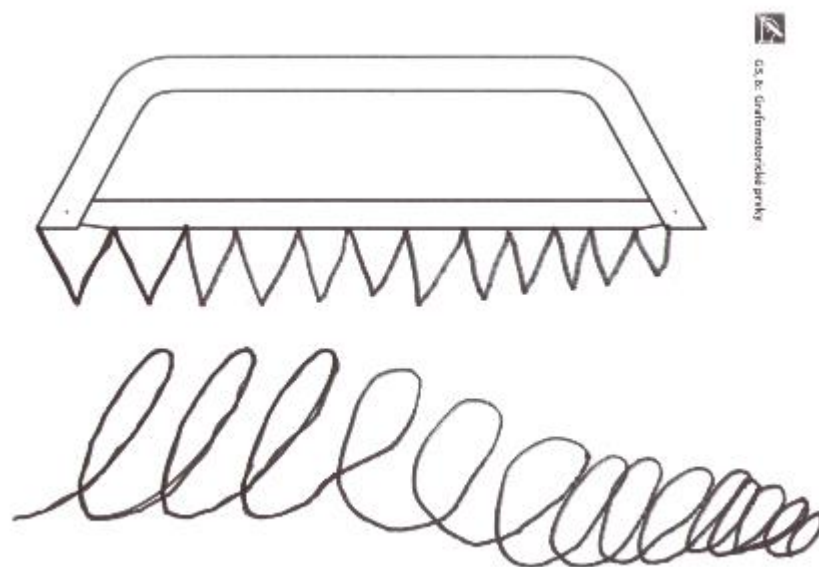
Zdroj: Autorka práce, vlastní šetření, 2017

Obrázek 24: Karolína (5, 11), grafomotorika

Zdroj: Autorka práce, vlastní šetření, 2017

Obrázek 25: Karolína (6, 2), grafomotorika

Zdroj: Autorka práce, vlastní šetření, 2017

Návyky při kreslení: Karolína nemá ještě navozen špetkový úchop, její úchop je hrstičkový. Postavení ruky je správné, při kreslení se však často vrtí na židli. Tlak na psací náčiní a následně na podložku je silnější, plynulost tahu je přiměřená, linie jsou rovné.

Obrázek 26: Karolína, úchop tužky

Zdroj: Autorka práce, vlastní šetření, 2017

Vizuomotorika: Ohraničené dráhy Karolína projíždí plynule, tužku nezvedá, linii provádí nepřerušovaným tahem. Jednotážný cvik provedla téměř bezchybně, jen nepatrně nedodržela linii.

Lateralita ruky: Pravák

Lateralita oka: Krasohled přikládá k pravému oku, pravé oko je dominantní

Před výtvarnými činnostmi je třeba Karolínu upozorňovat na správný špetkový úchop. Ten jsme nacvičovali formou kolébky pro panenku a přikrytí peřinkou. Používali jsme trojhranné tužky a trojhranné plastové nástavce, které se navlékají na tužky či pastelky a lépe fixují prsty na správných místech psacího náčiní. Koordinaci jemných pohybů ruky jsme se snažili docílit činnostmi zaměřenými na rozvoj jemné motoriky. Pracovali jsme s keramickou hlinou, plastelínou, hnětli jsme těsto a vykrajovali cukroví.

Obrázek 27: Karolína, vykrajování těsta

Zdroj: Autorka práce, vlastní šetření, 2017

Navlékali jsme korálky a drobné těstoviny s otvory. Zařadili jsme hry s prsty (tleskání, vařila myšička kašičku). Uvolnění svalového napětí jsme prováděli nácvikem „hadrové panenky“. Ke zdokonalení grafomotoriky jsme začali zařazovat uvolňovací grafomotorické cviky z první a druhé skupiny prvků (příloha C). Nácvik horního oblouku jsme prováděli pomocí grafomotorických cvičení z knihy Na návštěvě u malíře, (Bednářová a Šmardová, 2006a). Pomoc jsme prováděli podpurnou technikou slovní instrukce. Jelikož Karolínu moc nebaví hra s panenkami, používali jsme místo nich plyšáky. Pohyby jemné motoriky jsme cvičili oblékáním zvířátek, zapínáním knoflíků, věšením oblečků pomocí kolíčků. Zvířátka Karolína také obkreslovala podle šablon, vybarvovala a vystříhovala. Vystřižená zvířata následně třídila a lepila na archy papíru dle toho, kde žijí. Ráda také skládá puzzle s motivy zvířat.

Procvičováním jemné motoriky se u Karolíny podařilo navodit špetkový úchop psacího náčiní, k jeho úplnému zafixování dopomáhá upozornění před začátkem výtvarných činností. Přirozeným vývojem se Karolína zdokonaluje v obsahovém provedení kresby, její kresby jsou bohaté, propracované a odpovídají věku. Grafomotorické prvky zvládá bez výrazných problémů. Při uvedených činnostech jsou její tahy tužkou plynulé, vedené již bez zjevného tlaku. Karolína splňuje všechny oblasti sledované před nástupem školní docházky.

4.3.5 Případová studie 5 – Sebastian, 5 let, 5 měsíců

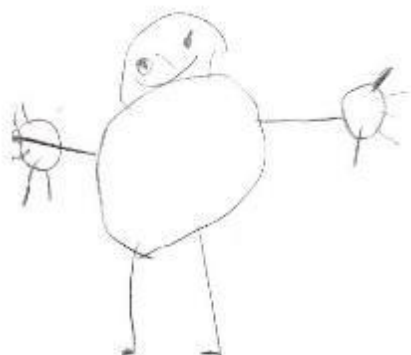
Školní anamnéza: Sebastian nastoupil do školky jako čtyřletý. Jeho adaptace v prostředí školky proběhla bez problémů. Chlapec byl zvyklý na společnost dětí, doma má staršího bratra a mladší sestru. Od počátku však neměl zažité běžné návyky, které odpovídají dětem tohoto věku. Nezvládal správné stolování a samoobsluhu při oblékání. Narušena byla i jeho komunikace, nedíval se při komunikaci s dospělým do očí. Chlapec byl málomluvný s nedostatečnou slovní zásobou. Jeho hra byla infantilní, byl hlučný a neposedný. Ve druhém roce docházky se situace zlepšila. Chlapec je pomalý, na práci se soustředí jen krátce, ale je samostatný. Zlepšilo se i jeho vyjadřování, při komunikaci s dospělým zůstává odtažitý. Úroveň hrubé a jemné motoriky se blíží normě.

Spontánní kresba: Kresbu chlapec sám nevyhledává, pouze když ho něco zaujme, rád to nakreslí. Používá různé výtvarné techniky. Rád kreslí obrázky s náměty zvířat, zejména dinosaury.

Kresba postavy: Po zadání kresby postavy začal Sebastian (5, 5) kreslit sám, bez jakýchkoliv otázek. V první kresbě postavy je ztvárněna hlava s obličejem, k hlavě je přikresleno tělo, ruce mají správný počet prstů a jsou stejně jako nohy kresleny jednodimenzionálně. Při druhém opakování Sebastian (5, 8) nakreslil dvě postavy s komentářem „to je máma a táta“. Kresba odpovídá věku a schopnostem chlapce, končetiny jsou připojeny na správném místě a opět jsou kresleny jednodimenzionálně. Oproti první kresbě se v postavě objevuje krk, ruce mají správný počet prstů.

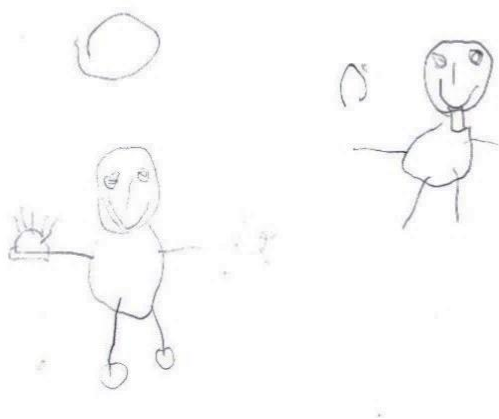
V třetí kresbě Sebastian (5, 11) již kreslí dvojdimenzionálně horní i dolní končetiny, na hlavě jsou přikresleny vlasy. Kresba je zdařilá, odpovídá věku.

Obrázek 28: Sebastian (5, 5), kresba postavy

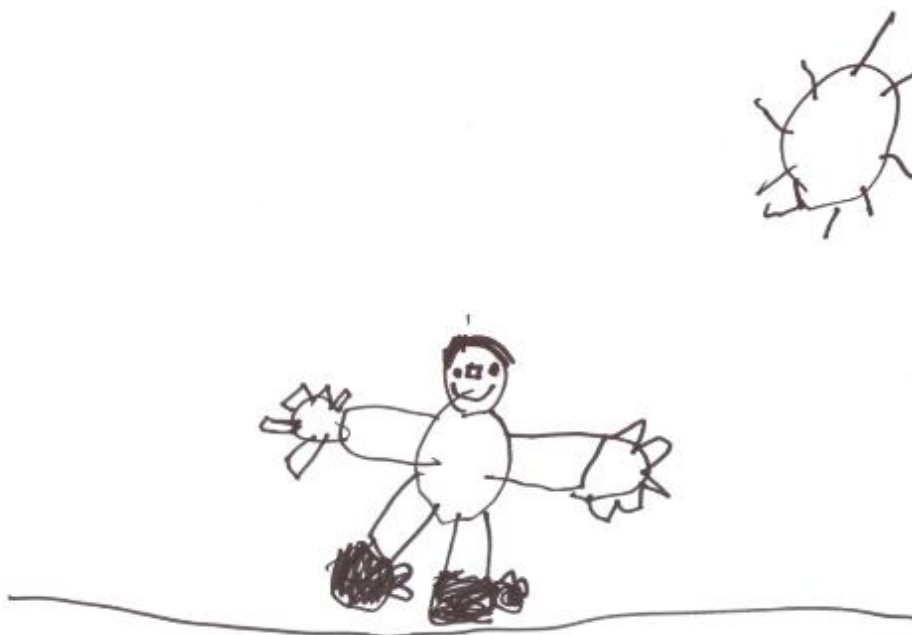
Zdroj: Autorka práce, vlastní šetření, 2017

Obrázek 29: Sebastian (5, 8), kresba postavy

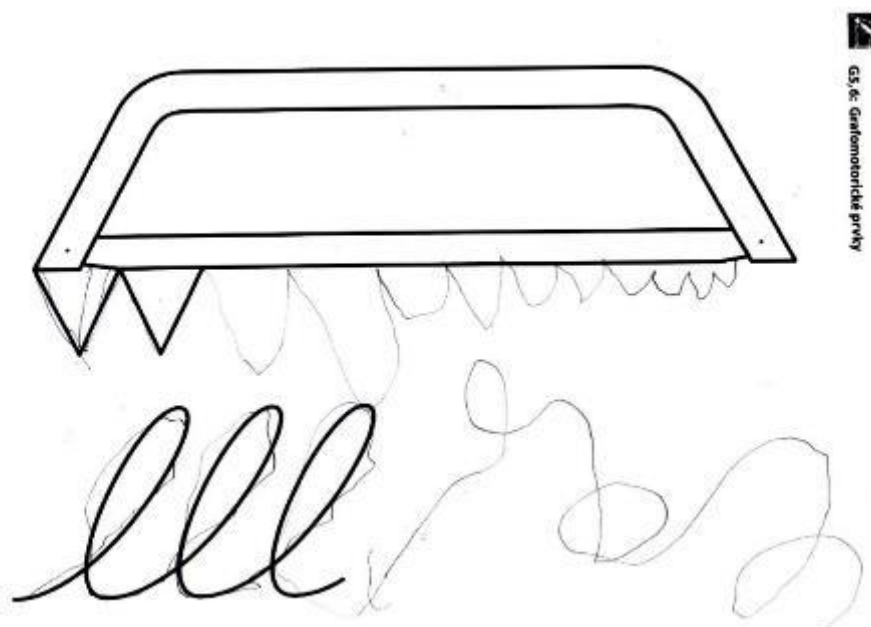
Zdroj: Autorka práce, vlastní šetření, 2017

Obrázek 30: Sebastian (5, 11), kresba postavy

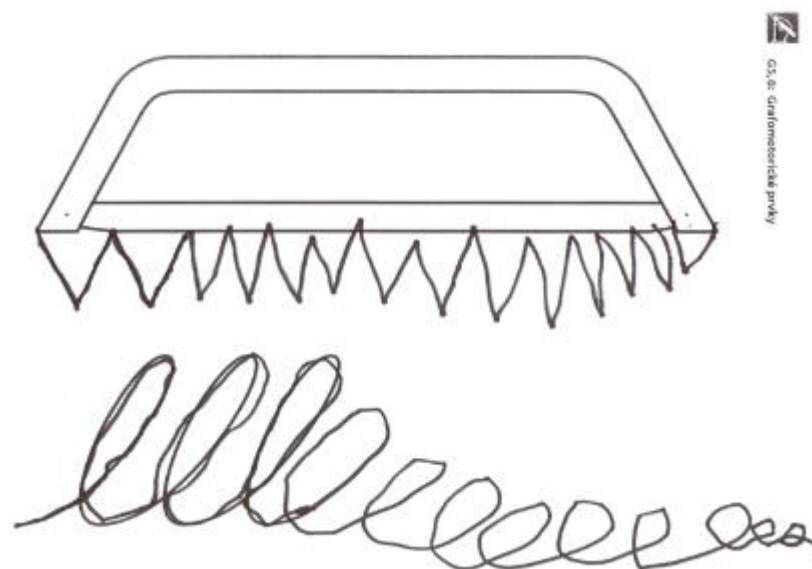
Zdroj: Autorka práce, vlastní šetření, 2017

Obrázek 31: Sebastian (5, 8), grafomotorika

Zdroj: Autorka práce, vlastní šetření, 2017

Obrázek 32: Sebastian (5, 11), grafomotorika

Zdroj: Autorka práce, vlastní šetření, 2017

Grafomotorické prvky: V kresbě zubů Sebastiana (5, 8) ještě není navozená změna směru u plynulé čáry. Ostrý obrat nahrazuje oblouk (oblouk – nižší vývojový prvek). Zuby nemají stejnou velikost, mají návaznost. Při kresbě horního oblouku chlapec ještě nezvládá vést čáru požadovaným směrem, nezvládá křížení šikmých čar a směr vedení čáry, úkol je pro něho náročný.

Druhé provedení grafomotorických prvků zvládá Sebastian (5, 11) lépe. V kresbě zubů zvládá změnu směru, téměř se daří udržet velikost a vzdálenost zubů. Při kresbě horní smyčky se nedařilo obtahování smyček požadovaným směrem, u následné kresby se daří křížení šikmých čar a směr vedení čáry, není ještě zvládnuta velikost smyček.

Návyky při kreslení: Sebastian nemá navozen špetkový úchop, jeho úchop je smyčcový. Křečovitý úchop psacího náčiní s prohýbáním prstů způsobuje zvýšený tlak na podložku, tahy tužkou nejsou zcela plynulé.

Obrázek 33: Sebastian (5, 8), úchop tužky

Zdroj: Autorka práce, vlastní šetření, 2017

Obrázek 34: Sebastian, trojhranný nástavec

Zdroj: Autorka práce, vlastní šetření, 2017

Vizuomotorika: Připravenou ohraničenou dráhu projel Sebastian plynule, linii provedl jedním tahem, úkol zvládl bez problému. V jednotažném cviku kreslí jedním tahem.

Lateralita ruky: Pravák

Lateralita oka: Roličku papíru přikládá k pravému oku, pravé oko je dominantní

U Sebastiana bylo třeba začít navozením špetkového úchopu, toto jsme prováděli pomocí trojhranného programu. Používali jsme trojhranné nástavce na psací náčiní, trojhranné grafické nástroje, na správnou polohu prstů jsme upozorňovali před každou výtvarnou činností. K navození špetky jsme dále prováděli činnosti jako je šroubování s dětským nářadím, provlékání provázků otvory, pracovali jsme s modelínou při tvorbě podzimních ježků, vytrhávali jsme ovoce z papíru a další. Zároveň jsme se snažili o zmírnění tlaku na psací náčiní pomocí uvolňovacích cviků ruky. Sebastian nacvičoval hadrovou ruku, kterou jsme si předvedli na hadrovém panákoví. Uvolnění ruky jsme si připomínali přímo při grafických činnostech, kdy měl chlapec zvýšený tlak na psací náčiní. Zařadili jsme grafomotorické uvolňovací cviky z druhé skupiny uvolňovacích cviků – jednotažky. Grafomotoriku jsme procvičovali při pestrých výtvarných činnostech, tvořili jsme otisky, obkreslovali jsme podle šablon a vystříhovali. Návčík změny směru jsme prováděli pomocí obtahování houpačky, motivace houpavým pohybem. Napomáhali jsme rytmickým slovním doprovodem: Hou a zastavit, hou a zastavit...“ Zuby jsme nacvičovali kreslením mezi opěrné body, dále obtahováním klikaté čáry. Motivací byly zuby krokodýla, záda zmije, kde se Sebastian po zvládnutí směru a špičky snažil o stejnou velikost zubů. Horní smyčku jsme nacvičovali obtahováním dráhy letadla s pomocí slovní instrukce.

Sebastian zvládá správné držení psacího náčiní zatím pouze s trojhranným nástavcem. Pokud ho nemá a pomůžeme mu prsty na psacím náčiní správně rozložit, není schopen kresby, opět se navrácí ke smyčcovému úchopu. Podařilo se odstranit tlak na psací náčiní, kresba je prováděna plynulejším a jistějším tahem. Obsahové provedení kresby odpovídá věku. Nadále je třeba se věnovat návčíku špetkového úchopu, jeho navození je důležité pro dobré zvládnutí techniky psaní na základní škole. Sebastian se však nadále projevuje jako chaotický, neklidný a hyperaktivní, vykazuje známky ADHD.

4.3.6 Případová studie 6 – Ondřej, 4 roky, 11měsíců

Školní anamnéza: Chlapec navštěvuje mateřskou školu od tří let. Jeho adaptace byla obtížná, nespolupracoval a nerespektoval pokyny učitelky. Dle rodičů následně doma nastaly problémy se spánkem. Psychologické vyšetření ukázalo, že je chlapec emočně nezralý a potřebuje delší adaptaci, zároveň je hyperaktivní s krátkou výdrží

pozornosti. Ve druhém roce docházky problémů ubylo, chlapec začal projevovat zájem o kontakt s dětmi, přetrvával však opožděný vývoj řeči. V nynějším, tj. ve třetím roce docházky, je chlapec schopen splnit zadaný úkol, stále se však nezapojuje do skupinových her, stojí opodál a pozoruje. V oblasti řečových schopností je u chlapce znát velký pokrok, všechny hlásky vyslovuje bezchybně, spíše se řeší problém s vyjadřováním a s obsahovou stránkou řeči. Nadále přetrvává motorický neklid, který se projevuje při běžných činnostech poskoky a běháním. V posledním období dochází k celkovému zlepšení, chlapec v sebeobslužných činnostech zvládá obutí bot, ostatní části oblečení s dopomocí. Dle psychologického vyšetření je v oblasti jemné motoriky ruky obratný.

Spontánní kresba: Tuto činnost vyhledává přibližně dvakrát týdně a vykonává ji velmi rád. Vytváří pouze čmáranice na úrovni 2–3 let, z kresby nelze poznat o co se jedná, ale sám kresbu pojmenuje a popíše. Snaží se napodobovat výtvořky ostatních dětí. S dopomocí používá různé techniky kresby.

Kresba postavy: Ve věku necelých pěti let Ondřej kreslí hlavu s obličejem a vlasy, nezakresluje trup, pouze čárkovité naznačení končetin, či prstů. Zajímavé je zakreslení pupíku v místech, kde by měl být trup. Davido (2001) označuje tento jev jako vyplňování, kdy je postava nakreslena jako hlavonožec, tedy bez těla, a ono přízračné tělo je znázorněno jen pupíkem. Ondřej si dle popisu ještě neosvojil pojem prázdno. V dalším věkovém období (5, 2) je trup naznačen vodorovnou čarou, končetiny jsou nakresleny jednodimenzionálně, nejsou připojeny. Zajímavé je nakreslení prstů na ruku i nohu, je zřejmé, že kresba je zaměřena více na detail. V obličejí chybí nos.

Ve třetí kresbě Ondřej (5, 5) vykázal nepatrné zlepšení. Po stranách hlavy jsou zakresleny uši. Objevují se prsty na ruku a nohu, které by se daly posoudit jako ptačí nohy. To by mohlo dle Trpišovské (1997) poukazovat na lehkou mozkovou dysfunkci. Jednotlivé části těla nejsou spojeny, opět chybí nos.

Grafomotorické prvky: Při prvním provedení Ondřej (5, 2) nezvládá obtažení zubů. Nemá navozenu změnu směru u plynulé čáry, ostré obraty a zuby nahrazují uzavřené tvary podobné kruhům. Při kresbě horního oblouku Ondřej pro grafomotorickou neobratnost nezvládá obtažení smyček, nedaří se rovnoměrné a plynulé vedení čáry podle předlohy, místo zadané linie kreslí opět kruhové tvary.

Ve druhém provedení grafomotorických prvků je u Ondřeje (5, 5) patrné zlepšení. Jedním tahem kreslí řadu zubů, které ještě nemají správnou velikost a vzdálenost, ale téměř se podařilo navodit změnu směru a ostrý obrat. Lépe je provedeno i obtažení horní smyčky, Ondřej si uvědomuje směr čáry v provedení smyčky, kresba však nemá návaznost, správnou velikost a směr.

Návyky při kreslení: Úchop tužky je nestabilní, většinou nesprávný, při pohybu ruky Ondřej nepatrně vyvrací ruku v zápěstí, tlak na podložku je slabý. Čára je vedena s přerušováním linie, linie je kostrbatá.

Vizuomotorika: V oblasti vizuomotoriky vážne vizuomotorická koordinace. Ondřej je schopen držet směr vedení čáry mezi danými hranicemi, které si nejdříve projel autíčkem. V jednotažném cviku se nedaří pohyb po předkreslené linii, čáru několikrát přerušuje a mění směr.

Lateralita ruky: Pravák

Lateralita oka: Krasohled příkládá k pravému oku, dominantní je tedy pravé oko.

Obrázek 35: Ondřej (4, 11), kresba postavy

Zdroj: Autorka práce, vlastní šetření, 2017

Obrázek 36: Ondřej (5, 2), kresba postavy

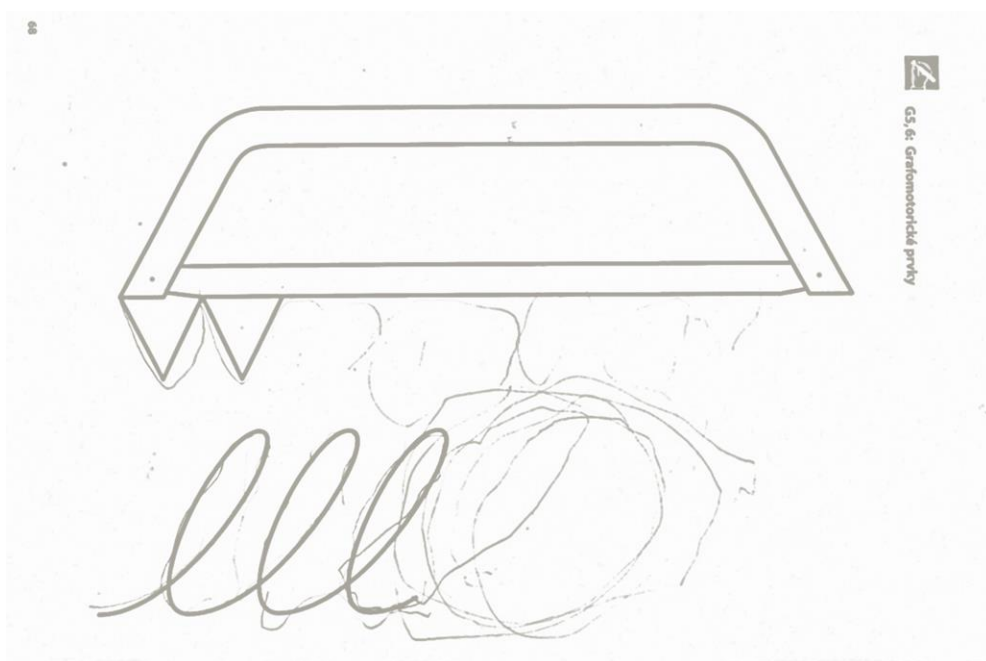
Zdroj: Autorka práce, vlastní šetření, 2017

Obrázek 37: Ondřej (5, 5), kresba postavy

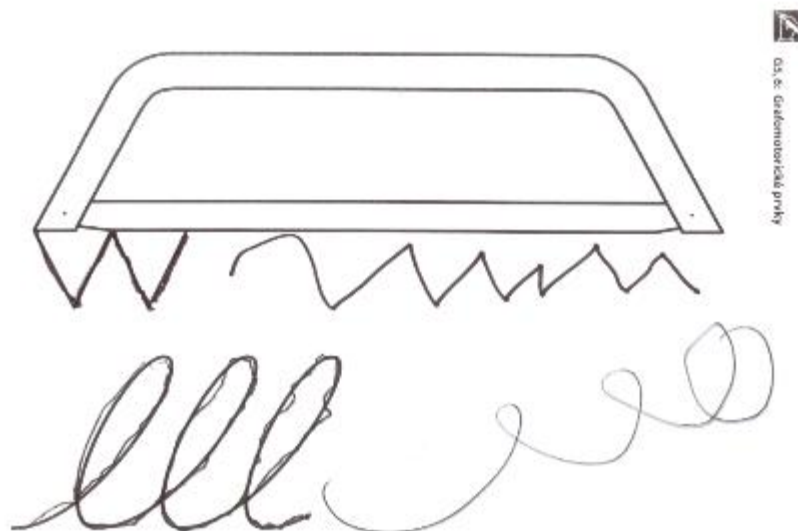
Zdroj: Autorka práce, vlastní šetření, 2017

Obrázek 38: Ondřej (5, 2), grafomotorika

Zdroj: Autorka práce, vlastní šetření, 2017

Obrázek 39: Ondřej (5, 5), grafomotorika

Zdroj: Autorka práce, vlastní šetření, 2017

Chlapec má opožděný vývoj grafomotorických schopností a dovedností, tyto byly při poslední kontrole u psychologa (věk 4, 7) na úrovni tříletého dítěte. Od počátku bylo třeba chlapci nabízet činnosti pro rozvoj hrubé i jemné motoriky. Vzhledem k tomu, že se Ondřej nechtěl zapojovat do společných činností, bylo třeba se mu věnovat individuálně. Důležitá byla podpora bezděčného pohybu, který chlapec převážnou část dne vyhledával. Při pobytu na školní zahradě jsme využívali herní prvky podporující hrubou motoriku.

Obrázek 40: Ondřej, herní prvky

Zdroj: Autorka práce, vlastní šetření, 2017

Vymýšleli jsme hry, při kterých Ondřej lezl po čtyřech, motivací byly odměny, které při lezení sbíral, pro posílení končetin jsme se pokoušeli plazit. Pomalu se začal zapojovat do her rozvíjejících jemnou motoriku, stavěli jsme z kostek, modelovali jsme, pokoušeli jsme se navlékat korálky, hráli jsme hry na procvičení svalů ruky a prstů – vytleskávání, tleskání prsty. Zařadili jsme cviky, které uvolňují zápěstí, uvolňovali jsme ruku z ramenního kloubu (míchání ve velkém hrnci), při kreslení jsme více natáčeli papír pravým rohem nahoru, aby Ondřej lépe na kresbu viděl a ruku nevyvracel. Souběžně jsme začali zařazovat pravidelná, systematická grafomotorická cvičení. Začali jsme kreslením na velké plochy papíru položené na zemi, ale i v sedě a ve stoje. Dále bylo třeba postupovat od uvolňovacích grafomotorických cviků I. skupiny, viz příloha C (zde Ondřej s radostí projížděl předkreslené dráhy a cesty autíčky), k uvolňovacím cvikům skupiny druhé. Dále prováděl jednotazné uvolňovací cviky přes průsvitné fólie, poté přímo na papír, opět od jednoduchých k obtížnějším. Zařadili jsme také kresby z kruhů, které již měl zvládnuty. Poté jsme postupovali od nejjednodušších grafomotorických prvků z I. skupiny ke složitějším.

Další náměty jsme čerpali z knihy *Grafomotorická cvičení* (Ovečková, 2008). Důležité bylo chlapce povzbuzovat a chválit, za což byl velice rád.

Nácvik s předvedením správného špetkového úchopu jsme prováděli individuálně, před započítím všech grafomotorických činností. Cvičení špetky jsme prováděli při modelování podzimních ježků utvářením špiček (bodlin), šroubováním šroubů do závitů v dětské dílně, sypaním ptáčkům do krmítek apod. Vzhledem ke chlapcově špatné vizuomotorice jsme zařadili cvičení očí. Vyrobili jsme si autíčko z tvrdého kartonu, které jsme následně přilepili na špejli (loutka). Ondřej se poté snažil udržet oční kontakt s autíčkem projíždějícím po pomyslné silnici. Toto jsme prováděli i s loutkami zvířátek, činnost Ondřeje velmi bavila. Hru na honěnou, která je dobrá pro udržení očního kontaktu odmítal hrát s ostatními dětmi, pouze s paní učitelkou ve dvojici.

U Ondřeje se během půl roku podařilo navodit správný špetkový úchop, který má zcela zafixovaný. Jeho kresba však neodpovídá úrovni předškolního dítěte. Chybí některé detaily, části těla nejsou propojeny, kresba je obsahově chudá. Rovněž vypracování grafomotorických úkolů neodpovídá věku. Ondřejovi bude navrhnut odklad školní docházky, mimo jiné i z důvodu nedostatků v oblasti obsahové stránky

řeči, která odpovídá 2 až 3 letům. Nadále přetrvává potřeba blízkého kontaktu s dospělou osobou, v mateřské škole s učitelkami, doma s rodiči. Chlapec vyžaduje neustálou pozornost a zájem z jejich strany. S tímto přístupem se cítí ve školce spokojený a šťastný.

ZÁVĚR

Na konci předškolního období, před nástupem školní docházky, by mělo být dítě zralé v oblasti fyzické, sociální, pracovní a v oblasti kognitivní. Toho lze ze stran učitelů dosáhnout především individuálním přístupem. Na rozvoj předškolního dítěte má velký vliv osobnost učitele, který by se měl neustále vzdělávat a vytvářet dětem ty nejlepší podmínky pro jejich rozvoj. Co se týče podpory kresebného projevu u dětí, je třeba děti ke kreslení vhodně motivovat. Vyprávět si o tom, co děti kreslí a jejich výtvar pozitivně hodnotit. Negativní kritika je může od jakýchkoliv kresebných projevů odradit. A to by byla obrovská škoda, vždyť dětský obrázek bývá tím nejkrásnějším dárkem, jaký kdy můžeme od dětí očekávat. Kresba jako taková je jedním z hlavních projevů dítěte v předškolním věku.

Dětská kresba lidské postavy je důležitým diagnostickým měřítkem před nástupem školní docházky. Na toto je zaměřena naše práce. Cílem výzkumu bylo zjistit, na jaké úrovni, z hlediska školní zralosti, je kresba lidské postavy u 6 předškolních dětí z mateřské školy. Další oblastí, na kterou se výzkum zaměřoval, byly deficity jemné motoriky. Jednotlivé kresby a grafomotorické úkoly byly zhodnoceny dle publikací Bednářové a Šmardové. Zároveň se práce zabývala formálním provedením kreseb, děti byly při kresbě pozorovány, zjištěné nedostatky poté řešeny souborem nápravných opatření. V závěru jednotlivých případových studií bylo zhodnoceno zlepšení dětí, především v oblasti jemné motoriky. Nelze však všechny děti zhodnotit stejným měřítkem, je třeba přihlížet k jejich individuálním možnostem a schopnostem. Při práci s dětmi bylo výhodou, že autorka práce poznatky získávala během její práce s předškolními dětmi, děti ji znaly a bez problémů s ní spolupracovaly. Kreslení i grafomotorické úkoly děti většinou bavily.

Kresby 4 dětí, sledovaných v období půl roku, odpovídají věku a úrovni dítěte. Kresby dvou chlapců neodpovídají požadované úrovni. Pomocí grafomotorických cvičení, prováděných v časovém období půl roku, se u všech dětí zlepšila úroveň grafomotoriky. Pomocí nápravných cvičení došlo ve stejném období k odstranění některých deficitů ve formálním provedení kresby. Cíleným procvičováním jemné motoriky byl navozen správný úchop psacího náčiní u pěti ze šesti dětí.

Tento výzkum a zvolené téma bylo velkým přínosem pro další práci s předškolními dětmi. Jedná se především o používání nových forem a metod práce. Během půlročního výzkumu došlo k upevnění spolupráce nejen s dětmi, ale i s jejich rodiči, kterým byla dávána doporučení, jak s dětmi pracovat.

Závěrem je možno říci, že u všech dětí došlo k posunu ve zkoumaných oblastech. Ať už k částečnému, či úplnému vylepšení. Toto zjištění nás ujistilo, že takováto práce s dětmi má význam. Díky důslednosti, systematickosti a péli bylo dosaženo zlepšení sledovaných výsledků práce dětí. Velmi důležité bylo děti vhodně motivovat, povzbuzovat, chválit a reagovat na jejich potřeby a přání. Cíl průzkumného šetření byl naplněn.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

Seznam použitých českých zdrojů

BEDNÁŘOVÁ, Jiřina a Vlasta ŠMARDOVÁ, 2006a. *Na návštěvě u malíře*. 1. vyd. Brno: Computer Press. ISBN 80-251-0951-8.

BEDNÁŘOVÁ, Jiřina a Vlasta ŠMARDOVÁ, 2006b. *Rozvoj grafomotoriky: Jak rozvíjet kreslení a psaní*. 1. vyd. Brno: Computer Press. 80 s. ISBN 80-251-0977-1.

BEDNÁŘOVÁ, Jiřina a Vlasta ŠMARDOVÁ, 2015a. *Diagnostika dítěte předškolního věku: Co by dítě mělo umět ve věku od 3 do 6 let*. 2. vydání. Brno: Edíka, 217 s. ISBN 978-80-266-0658-1.

BEDNÁŘOVÁ, Jiřina a Vlasta ŠMARDOVÁ, 2015b. *Školní zralost: Co by mělo umět dítě před vstupem do školy*. 2. vydání. Brno: Edika, 99 s. ISBN 978-80-266-0793-9.

COGNET, Georges, 2013. *Dětská kresba jako diagnostický nástroj*. 1. vyd. Praha: Portál, 203 s. ISBN 978-80-262-0499-2.

DAVIDO, Rosaline, 2001. *Kresba jako nástroj poznání dítěte*. 1. vyd. Praha: Portál, 208 s. ISBN 80-7178-449-4.

DOLEŽALOVÁ, Jana, 2010. *Rozvoj grafomotoriky v projektech*. 1. vyd. Praha: Portál, 168 s. ISBN 978-80-7367-693-3.

LOOSEOVÁ, Antje C., Nicole PIEKERTOVIČOVÁ a Gudrun DIENEROVÁ, 2011. *Grafomotorika pro děti předškolního věku*. 4. vyd. Praha: Portál, 168 s. ISBN 978-80-7367-883-8.

MACHÁČKOVÁ, Kateřina a Jana VYSKOTOVÁ, 2013. *Jemná motorika. Vývoj, motorická kontrola, hodnocení a testování*. 1. vyd. Praha: Grada, 176 s. ISBN 978-80-247-4698-2.

NEDVĚDOVÁ, Zdeňka a Iva ZATLOUKALOVÁ, 2000. *Výtvarná tvorba*. 1. vyd. Olomouc: Rubico, 188 s. ISBN 80-85839-46-6.

OVEČKOVÁ, Věra, 2008. *Grafomotorická cvičení*. 1. vyd. Brno: Computer press, a. s., 60 s. ISBN 978-80-251-1763-7.

PRŮCHA, Jan, Jiří MAREŠ a Eliška WALTEROVÁ, 2003. *Pedagogický slovník*. 4. vyd. Praha: Portál, 324 s. ISBN 80-7178-772-8.

PŘINOSILOVÁ, Dagmar, 2007. *Diagnostika ve speciální pedagogice*. Brno: Paido. ISBN 978-80-7315-157-7.

SVOBODA, Mojmir, Dana KREJČÍŘOVÁ a Marie VÁGNEROVÁ, 2015. *Psychodiagnostika dětí a dospívajících*. 3. vyd. Praha: Portál. s. 271-319. ISBN 978-80-262-0899-0.

ŠPAŇHELOVÁ, Ilona, 2004. *Dítě v předškolním období*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta. 76 s. ISBN 80-204-1187-9.

TILEŠOVÁ, Lenka, Daniela VALACHOVÁ, Renata ŠPAČKOVÁ a Eva HURDOVÁ, 2016. *Grafomotorika s krtkem Vítkem: Rozvoj grafomotoriky předškoláků pomocí výtvarných aktivit*. 1. vyd. Stařeč: Infra. 98 s. ISBN 978-80-970213-6-8.

TRPIŠOVSKÁ, Dobromila, 1997. *Psychologická diagnostika pro učitele*. 1. vyd. Ústí nad Labem: UJEP. 89 s. ISBN 80-7064-036-5.

UŽDIL, Jaromír a Emilie ŠAŠINKOVÁ, 1983. *Výtvarná výchova v předškolním věku*. 3. vyd. Praha: SPN. 192 s. 14-032-83.

VACÍNOVÁ, Marie, Dobromila TRPIŠOVSKÁ a Marie FARKOVÁ, 2008. *Psychologie*. 1. vyd. Praha: UJAK. 189 s. ISBN 978-80-86723-47-1.

VÁGNEROVÁ, Marie, 2005. *Vývojová psychologie I.: Dětství a dospívání*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2005. 467 s. ISBN: 80-246-0956-8.

ZELINKOVÁ, Olga, 2001. *Pedagogická diagnostika a individuální vzdělávací program*. 1. vyd. Praha: Portál, 208 s. ISBN 80-7178-544-X.

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obrázek 1: Správné držení tužky u praváků, u leváků	23
Obrázek 2: Nesprávné úchopy.....	24
Obrázek 3: Johana (5, 5), kresba postavy	38
Obrázek 4: Johana (5, 8), kresba postavy	38
Obrázek 5: Johana (5, 11), kresba postavy	38
Obrázek 6: Johana (5, 8), grafomotorika	39
Obrázek 7: Johana (5, 11), grafomotorika	39
Obrázek 8: Johana, úchop tužky.....	40
Obrázek 9: Jakub (5, 3), kresba postavy	42
Obrázek 10: Jakub (5, 6), kresba postavy	42
Obrázek 11: Jakub (5, 9), kresba postavy	43
Obrázek 12: Jakub (5, 6), grafomotorika	43
Obrázek 13: Jakub (5, 9), grafomotorika	44
Obrázek 14: Jakub, grafomotorika	46
Obrázek 15: Patrik (4, 8), kresba postavy.....	47
Obrázek 16: Patrik (5, 1), kresba postavy.....	47
Obrázek 17: Patrik (5, 4), kresba postavy.....	48
Obrázek 18: Patrik (5, 1), grafomotorika.....	48
Obrázek 19: Patrik (5, 4), grafomotorika.....	49
Obrázek 20: Patrik (5, 1), úchop tužky	50
Obrázek 21: Karolína (5, 8), kresba postavy	52
Obrázek 22: Karolína (5, 11), kresba postavy	52
Obrázek 23: Karolína (6, 2), kresba postavy	52
Obrázek 24: Karolína (5, 11), grafomotorika	53
Obrázek 25: Karolína (6, 2), grafomotorika	53
Obrázek 26: Karolína, úchop tužky	54
Obrázek 27: Karolína, vykrajování těsta	55
Obrázek 28: Sebastian (5, 5), kresba postavy.....	57
Obrázek 29: Sebastian (5, 8), kresba postavy.....	57
Obrázek 30: Sebastian (5, 11), kresba postavy	57

Obrázek 31: Sebastian (5, 8), grafomotorika.....	58
Obrázek 32: Sebastian (5, 11), grafomotorika.....	58
Obrázek 33: Sebastian (5, 8), úchop tužky	59
Obrázek 34: Sebastian, trojhranný nástavec	59
Obrázek 35: Ondřej (4, 11), kresba postavy	62
Obrázek 36: Ondřej (5, 2), kresba postavy	62
Obrázek 37: Ondřej (5, 5), kresba postavy	63
Obrázek 38: Ondřej (5, 2), grafomotorika	63
Obrázek 39: Ondřej (5, 5), grafomotorika	64
Obrázek 40: Ondřej, herní prvky.....	64

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha A – Grafomotorika – pohádka.....	I
Příloha B – Grafomotorika – říkanka.....	II
Příloha C – Grafomotorické uvolňovací cviky.....	III

PŘÍLOHY

Příloha A – Grafomotorika – pohádka

Náměty pro grafomotoriku inspirované pohádkou:
Etuda: kreslení symbolů pro jednotlivé postavy z pohádky:

kohoutek a slepička – schematicky z oválů a klikatých čar, zobání zrníček znázorněno tečkami (rychlé odtažení tužky od papíru),

studánka – vodní plocha a vlnky na hladině,

švadlena – pohyby rukou při šití v podobě rozvinutých osmiček,

švec – ťukání kladívkem zakreslené jako zubatá čára nebo čáry vedené nahoru a dolů,

kravička – hlava krávy,

travička – svislé čáry a trsy,

nebe – obláčky na obloze.

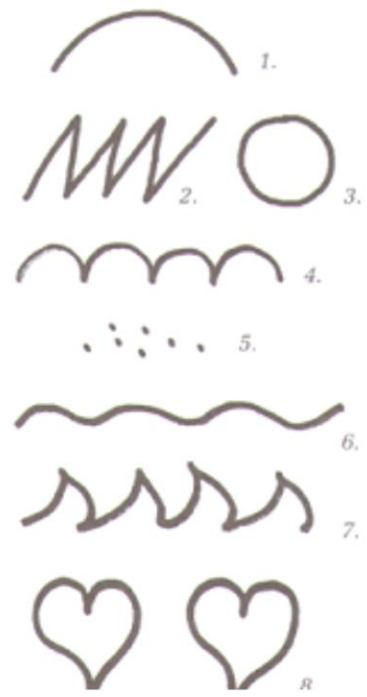

Zdroj: Doležalová, 2010

Příloha B – Grafomotorika – říkanka

Grafomotorika:
„Kreslení“ říkanky se šátkem:

1. *Takhle mávám sluníčku,*
2. *takhle vítám babičku.*
3. *Takhle míchám kašičku
v puntíkatém rendlíčku.*
4. *Takhle skáču, když jsem bos,*
5. *takhle zase zobe kos.*
6. *Takhle vlnky klidně plynou,*
7. *když se zlobí, tak se zvednou.*
8. *Svou maminku mám moc rád,
proto chci jí srdce dát.*

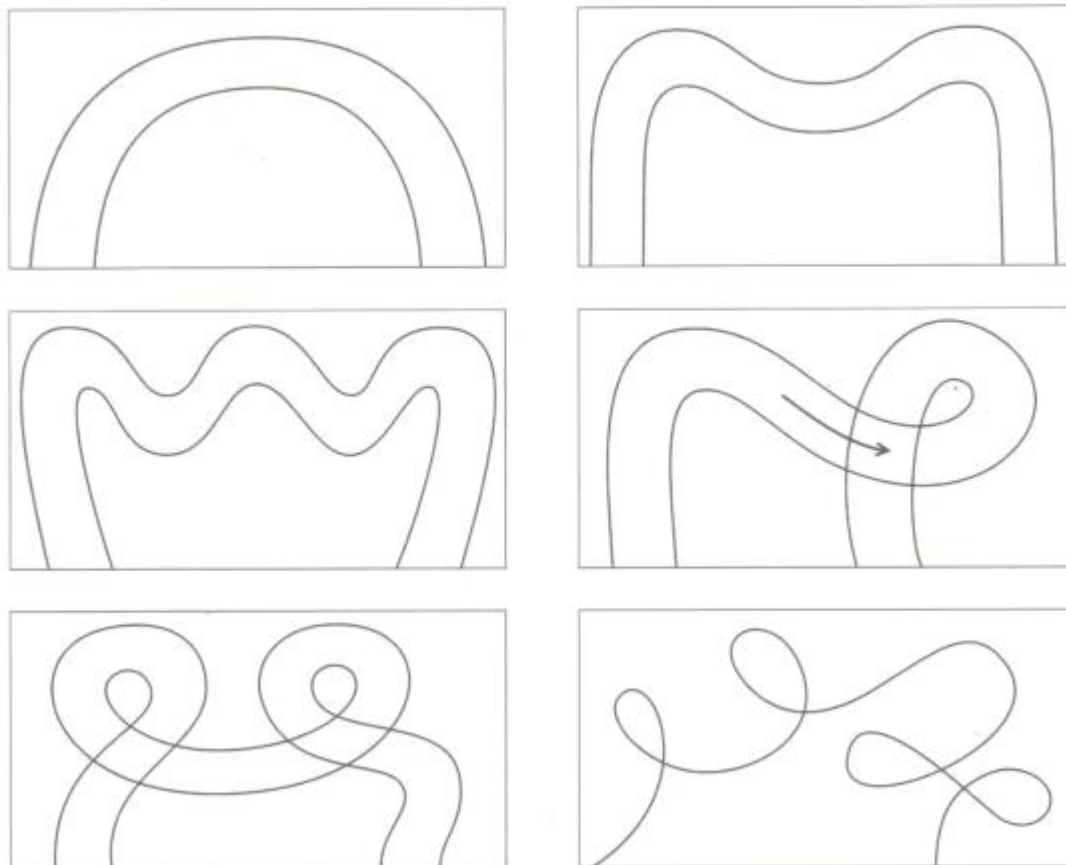

The illustrations on the right side of the page show eight numbered examples of line-drawing exercises. 1. A simple arc. 2. A series of three slanted, connected lines. 3. A circle. 4. A series of four connected, rounded humps. 5. A series of five dots. 6. A continuous wavy line. 7. A series of four connected, pointed humps. 8. Two heart shapes.

Zdroj: Doležalová, 2010

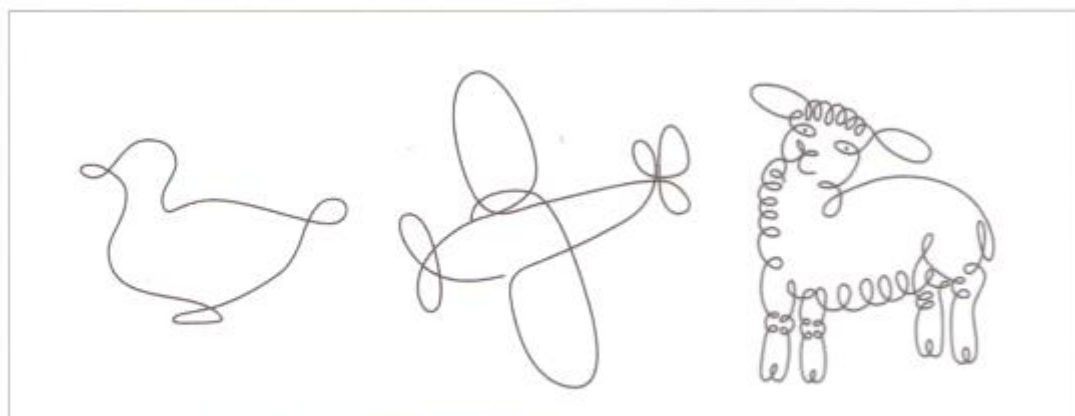
Příloha C – Grafomotorické uvolňovací cviky

Grafomotorické uvolňovací cviky – I. skupina

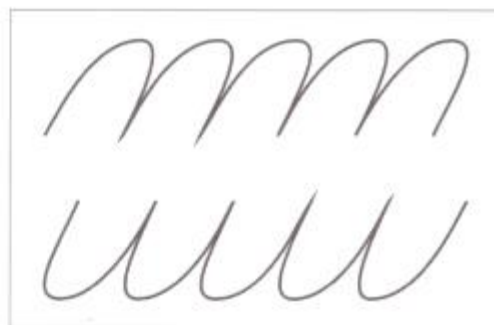
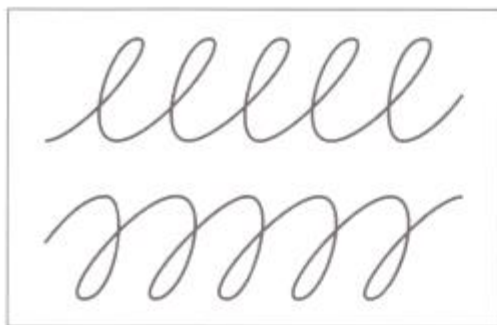
Uvolňovací grafomotorické cviky (dráhy, cesty) od nejméně náročných po obtížnější.

Grafomotorické uvolňovací cviky - II. skupina

Příklady jednotažných uvolňovacích cviků, od nejjednoduššího po obtížnější.

Grafomotorické uvolňovací cviky – III. skupina

Obtížné varianty uvolňovacích cviků.

Uvolňovací cvičení – ovály a kruhy

Možnosti a náměty kreseb z kruhů a oválů.

Grafomotorická cvičení I. – IV. skupina

Základní prvky první skupiny

Základní prvky druhé skupiny

Základní prvky třetí skupiny

Základní prvky čtvrté skupiny

Zdroj: Bednářová a Šmardová, 2006a

BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE

Jméno autora: Tomanová Šárka

Obor: Speciální pedagogika – vychovatelství

Forma studia: kombinovaná

Název práce: Diagnostika školní zralosti pomocí analýzy kresby
se zaměřením na deficit jemné motoriky

Rok: 2017

Počet stran textu bez příloh: 60

Celkový počet stran příloh: 5

Počet titulů českých použitých zdrojů: 21

Počet titulů zahraničních použitých zdrojů: 0

Počet internetových zdrojů: 0

Vedoucí práce: PhDr. Lenka Petelíková